

Tunus ve Mısır Halk Hareketlerinin Uluslararası Sistem Açısından Aksiyomatik Analizi

Muhammet Savaş KAFKASYALI¹

Öz

Bu çalışmada, Tunus'ta ve Mısır'da meydana gelen halk hareketlerinin nasıl oluştuğu ve nasıl şekillenebileceği konusu uluslararası sistem açısından analiz edilmektedir. Yapılan bu analiz temelde üç aksiyoma dayanmaktadır: Birincisi olayları 'devrim' olarak tanımlamanın mümkün olamayacağı, ikincisi mevcut uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu ve üçüncüsü de bu tek kutuplu sistemin belirleyicisinin ABD olduğudur. Bu aksiyomlar doğrultusunda meseleye iki farklı boyuttan bakılmaktadır. Birinci boyutta olayların gelişim süreci ve seyri irdelenerek, olayların devrim olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği üzerinde durulmuştur. İkinci boyutta da olayların uluslararası sistemin mevcut yapısına, işleyişine ve bu sistemin en önemli güç odağı olan ABD'nin politikalarına uyumu veya aykırılığı araştırılmıştır. Sonuç olarak, belli başlı devrim teorilerinin ortaya koymuş olduğu kıstaslara göre olayların devrim olarak nitelenemeyeceği değerlendirilmektedir. Ayrıca, olayların ortaya çıkması ve gelişmesi hem uluslararası sistemin tek süper gücü durumundaki ABD'nin bölgesel ve küresel politikalarına hem de mevcut uluslararası sistemin yapısı ve işleyişine aykırı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Tunus, Mısır, devrim, ABD, uluslararası sistem*

¹ Dr., Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, msktufan@yahoo.com

Axiomatic Analysis of The Social Movements in Tunisia and Egypt in the Light of International System

Abstract

This study attempts to analyze the arising and possible developments of the social movements in Tunisia and Egypt from the aspect of international system. This analysis is based upon three axioms. The first axiom is ‘the movements can not be defined as revolution’. The second axiom is ‘the international system is unipolar at the present time’. And the last one is, ‘the United States is the superpower of this unipolar international system’. In the light of these three axioms, the movements are examined from two different dimensions. As of the first dimension, by scrutinizing the arising process and the course of these movements, it is discussed whether the movements can be defined/categorized as revolution or not. It is researched that the compliance or contrast of these movements with the structure and mechanism of the international system and the foreign policy of the United States, as the second dimension. It is concluded that the movements can not be qualified as ‘revolution’ in terms of the criteria of the main revolution theories. And this study has reached a final conclusion that the arising process and the course of the movements are not against to the regional and global politics of the US as the single superpower and the existing structure and continuity of the international system.

Keywords: *Tunisia, Egypt, revolution, USA, international system*

1. Giriş

Sicilyalı yazar Giuseppe Tomasi di Lampedusa'nın ölümünden bir yıl sonra, 1958'de yayımlanan *il Gattopardo* (Leopar) adlı romanında, daha sonra Wallerstein tarafından teorik bir zemine taşınarak sosyoloji ilkesi hâline getirilen şu ifade yer alır: “Hiçbir şeyin değişmemesi için her şeyi değiştirmeliyiz!” Bu ifade, 1860 sonrası İtalya’ında Garibaldi’nin başlattığı büyük hareket karşısında, imtiyazlı sınıfın konumunu kaybetmemek için gerçekleşmesi öngörülen değişimi kendisinin yapması gerektiğini anlatır. Bu çalışmada, Tunus ve Mısır’da 2010 yılı sonunda ve 2011 yılı başında başlayan ve bölgeye yayılan olayların yol açacağı değişimin de, esasında uluslararası sistemin belirleyicilerinin/yönlendiricilerinin sahip olduğu üstün ve aynı zamanda sistemi kontrol edebiliyor olma durumunun değişmemesi için gerçekleştirdikleri bir değişim olup olmadığı konusu araştırılmaktadır.

Tunus’ta başlayan, Mısır’da devam eden ve Bahreyn, Cezayir, Yemen, Libya, Fas, Ürdün, Suriye’de devam eden ve hatta Suudi Arabistan gibi diğer Arap ülkelerine de sıçrayacağını belirtileri görülen olaylar birçok açıdan incelenebilir. Olayların elbette sosyolojik, ekonomik veya kültürel yönden çeşitli sebepleri tespit edilebilir. Halkların içerisinde bulunduğu durum, sosyal tabakalaşma, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, diktatoryal yapı ve siyasî baskı, toplumun demokrasi isteği gibi pek çok unsur olayların sebepleri olarak gösterilebilir. Bir ülkede meydana gelen halk hareketinin üzerinde sosyolojik, ekonomik veya dinî incelemeler yapıldığı takdirde halkı eyleme iten dâhilî nedenlerin önemli olduğu tesbit edilecektir. Ancak herhangi bir halk hareketine uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında, öncelikle olayların meydana gelmesine kaynak oluşturacak sebeplerin uluslararası sisteme göre değerlendirilmesi gerekecektir. Mevcut uluslararası sistemin o ülkede meydana gelecek olayları nasıl etkilediği veya nasıl yönlendirdiği hatta böyle büyük çapta bir halk hareketine neden izin verdiği araştırılmalıdır. Nitekim halkı böylesine eylemlere sevk eden her ne sebep gösterilirse gösterilsin, sadece dâhilî unsurlar üzerinde durmak doğru sonuç vermeyecektir. Tunus’tan ya da Mısır’dan başka devletlerin de var olduğu, iletişimin, diplomasinin, istihbaratın, karmaşık uluslararası ekonomik bir yapının olduğu, büyük ölçüde günümüzün en güçlü devleti durumundaki ABD tarafından yönlendirilen uluslararası sistemden bağımsızmış gibi görmek eksik kalacaktır.

Problematiği, ‘Tunus ve Mısır’da yaşanan olayların nasıl geliştiği ve neticelerinin uluslararası sisteme göre ne anlam ifade ettiğinin belirlenme-

si' olan bu çalışmada sonuca ulaşabilmek için meseleye iki açıdan yaklaşılacaktır. Evvelâ bu halk hareketlerinin nasıl tanımlanması gerektiği ve aynı zamanda peşinen bir yaklaşımı veya anlayışı da beraberinde getiren medyadaki “devrim” adlandırmasının doğru olup olmadığı değerlendirilecektir. Böylece yapılacak doğru adlandırma aynı zamanda bahsedilen ülkelerin halklarının olaylarda ve hatta neticelerindeki etkisini (etken olma durumunu) ya da edilgenliğini de bir ölçüde belirlemeye yardımcı olacaktır. İkinci olarak da olayların yönünün ve amacının uluslararası sistemin yapısı ve gerekleri (bu yapı ve gerekler büyük ölçüde sistemi yönlendiren güç veya güçler tarafından belirlenir) ile gösterdiği uyum veya zıtlıklar araştırılacaktır.

Tunus'ta ve Mısır'da yaşanan ve şu ana kadar yönetimdeki diktatörlerin görevi bırakmasını sağlayan olayların ortaya çıkması ve gelişimi konusunda üç ihtimalden bahsedilebilir:

i- Tamamen halkın başlattığı ve halkın inisiyatifinde cereyan ederek neticelenen olaylar,

ii- Halk tarafından başlatılmış fakat sonrasında (başta ABD olmak üzere) uluslararası sistemin belirleyicileri tarafından yönlendirilecek olaylar,

iii- Halkın uluslararası sistemin belirleyicileri tarafından eyleme sevk edildiği ve sonrası yine onlar tarafından şekillendirilecek olaylar.

Uluslararası sistem için ne ifade ettiği sorgulanan Tunus ve Mısır halk hareketlerine dair bu ihtimalleri araştırırken, en başta bu olayların nasıl adlandırıldığı üzerinde durmak gerekecektir. Zira olayların ne şekilde adlandırıldığı, bize bu hareketlerin tamamen halkın inisiyatifinde mi yoksa dış etkilerin yönlendirmesiyle mi gerçekleştiğini belirlememize büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

2. Tanıma veya Tanımlama: Devirme ile Devrim Arasındaki Fark

Medya kuruluşlarının yoğun olarak “devrim” diye adlandırdıkları bu olayların doğru tanımlanması, halkın etken ya da edilgen olmasına yönelik üç ihtimalden hangisinin doğru olduğunu belirlemek bakımından önemlidir. Devrim olma durumu, büyük ölçüde halkın kendi gücünü ve bağımsızlığını göstereceği için, bu olayların devrim olması yukarıdaki üç ihtimalden üçüncüsünü, devrim olmaması da birinci ihtimali yanlıştır.

Herhangi bir amaçla kurulu düzene veya devlet güçlerine karşı gelme, başkaldırma şeklindeki toplumsal hareketlerin devrim olabilmesi

daha çok netice elde etmekle ilgilidir. Yani devrim bir hareketin başarılı olması durumunu anlatır. Kurulu bir düzene karşı gelip onu yıkmayı ve yerine benimsenmiş fikirler ışığında yeni bir düzen kurmayı (hatta kurabilmiş olmayı) ifade eder. Fransız Devrimi, Rus (Bolşevik) Devrimi gibi devrim olarak adlandırılabilmiş hareketler, mevcut yönetim tarafından bastırılmış olsaydı bu şekilde adlandırılması mümkün olmayacaktı. Esasında bu anlamda, bir halk hareketine daha başlangıçta ve hatta eylem sırasında devrim diyebilmek mümkün değildir. Zira nasıl netice vereceği henüz belli olmamıştır. Nitekim daha önce Gürcistan’da, Ukrayna’da ve Kırgızistan’da yaşanan olaylara “renkli devrimler” (Gül Devrimi, Turuncu Devrim, Lale Devrimi) denmesine rağmen daha sonra bunların devrim olmadığı² görülmüştü.

Neticesi göz ardı edilerek büyük bir halk hareketi olması yönünden ele alınması durumunda ise mevcut devrim teorileri ve devrim analizlerine bakılmalıdır. Toplumsal hareketlerin ve devrimlerin sebepleri, nasıl oluştukları ve sonuçları üzerine farklı yorumlar getiren bu teorileri³ Doğal Tarih, Sosyal Sistem, Modernleşme, Oyuncu Merkezli, Yapısal ve Marksist teoriler olarak, altı ana başlık altında toplamak mümkündür.⁴ Bu altı teori-den Marksist teorinin⁵ tamamen ideolojik bir bakış açısı sunduğu ve daha çok ideoloji merkezli devrimleri ele aldığı için, Oyuncu Merkezli devrim teorisinin ise devrimin simgeleşmiş bir liderin öncülüğünde gerçekleşmesi durumunu ve böyle gerçekleşmiş devrimleri analiz ettiği için, Tunus ve Mısır olaylarını incelerken kullanılabilmesi pek mümkün değildir.

² Muhammet Savaş Kafkasyalı, “Devrim Teorileri ve Renkli Devrimler”, *ICANAS (International Conference of Asia and North African Studies)* 38, Ankara, 10–15 Eylül 2007.

³ Devrim hakkındaki teoriler ve bu teorilerin yetersizliğini savunan görüşler hakkında bkz: A. S. Cohan, *Theories of Revolution: An Introduction*, Halsted Press, New York, 1975; Mark N. Hagopian, *The Phenomenon of Revolution*, Dodd, Mead, New York, 1974; Isaac Kramnick, “Reflections on Revolution, Definition and Explanations in Recent Scholarship”, *History and Theory*, 11(1), 1972, pp. 26–63; Michael Freeman, “Review Article: Theories of Revolution”, *British Journal of Political Science*, 2(3), 1972, pp. 339–359; Barbara Salen, *Revolutions and Revolutionaries: For Theories*, Elsevier, New York, 1976; Lawrence Stone, “Theories of Revolution”, *World Politics*, 18(2), 1966, pp. 159–176; Perez Zagorin, “Theories of Revolution in Contemporary Historiography”, *Political Science Quarterly*, 88(1), 1973, pp. 23–52; Theda Skocpol, “Explaining Revolutions: In Quest of a Social-Structural Approach”, Lewis A. Coser and Otto N. Larsen (Ed.), *The Uses of Controversy in Sociology*, Free Press, New York, 1976, pp. 155–175; Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, çev. S. Erdem Türközü, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

⁴ Muhammet Savaş Kafkasyalı, “Devrim Teorileri ve Renkli Devrimler”.

⁵ Thomas H. Greene, *Comparative Revolutionary Movements*, New Jersey, Prentice Hall, 3rd Ed., 1990, p. 195; Vladimir I. Lenin, “Letters on Tactics”, *Collected Works*, Vol. 20, International Publishers, New York, 1929, p. 119; Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, trans. Max Eastman, University of Michigan Press, Michigan, 1957.

Bir devrimin meydana gelmesi için uygun ortamın oluşmasından, devrimin gerçekleşmesine ve devrimin ardından doğacak yeni sisteme kadar devam eden gelişmelerin temel özelliklerinin aynı olduğunu ileri süren Doğal Tarihçiler, devrimin temel dönüm noktalarını şu şekilde sıralamışlardır: (i) Devrim öncesinde aydınlar rejime verdikleri desteği kaldırır ve rejimin karşısında yer almaya başlarlar. (ii) Devlet, devrim öncesinde durumu kurtarabilmek amacıyla reformlar yapmaya çalışır. (iii) Eski rejimin fiilî çöküşünü başlatan ağır bir kriz ortaya çıkar. (iv) Devrim öncesindeki rejim muhaliflerinin yekvücut yapısı bozulur ve eski rejimin çökmesinin ardından devrimciler (devrimi yapanlar) arasında ayrılıklar çıkmaya başlar. (v) Devlet yönetimini ilk olarak ılımlı reformcular ele geçirir. (vi) İlimliler daha sonra yönetimi radikallere kaptırırlar. (vii) İdeolojik değişim başlar. (viii) Devrimin getirdiği düzensizlik ve radikallerin baskıcı yönetimi ile terör hareketleri başlar. (ix) Devrim sonrasında bir lider ortaya çıkar. (x) Devrimin radikal aşaması sona erer ve ılımlı yönetim tekrar hâkim olur.⁶ Son yedi husus olaylardan sonrası için öngörölmüş durumlar olduğundan bizim incelediğimiz Tunus ve Mısır olaylarına uygunluğu denetlenemeyecektir. Ancak ilk üç maddeye göre değerlendirme yapabiliriz.

Gerek Tunus'ta gerekse Mısır'daki olaylar neticesinde devlet başkanlığından ayrılan kişiler iktidarda iken diktatoryal bir yönetim uyguladıkları için, aydın desteğinden daha çok güçlü devletlerin desteği ile görevlerini sürdürüyordu. Bilhassa ABD'nin yoğun desteğine sahip oldukları için olaylardan önce herhangi bir reform ihtiyacı duymamış ve yapmamışlardır. Her ne kadar olaylardan önce yaşanmış uluslararası ekonomik krizi bir sebep olarak gösterebiliriz de,⁷ bu kriz doğal tarihçilerin bahsettiği türden devletin işleyişinin çökmesine yol açacak bir kriz değildir. Doğal tarih teorisinin kabul ettiği ve devrim olarak kabul edilmiş olaylarda görülenler, Tunus ve Mısır olaylarında görülmemektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımla devrim adlandırması yapabilmemiz zordur.

Modernleşme teorisine göre devrim potansiyeli şu şartlar altında artacaktır: (i) Modernleşme hızı arttığında. (ii) Modernleşmenin etkileri yabancısı, düşman ya da emperyalist bir kültürle özdeşleştiğinde. (iii) Sosyal hareketlilik hızı, ekonomik gelişme hızından daha yüksek olduğunda. (iv) Modernleşmenin eşlik ettiği avantajlar, çeşitli sosyal sınıf ve zümreler

⁶ Jack A. Goldstone (Ed.), *Revolutions: Theoretical, Comparative and Historical Studies*, Harcourt Brace College Publishers, Orlando, 1994, pp. 2-4.

⁷ Erdal Şafak, "Tunus'ta Bir Vaka-i Adıye", *Sabah*, 20 Ocak 2011.

arasında eşitsiz dağıtıldığında. (v) Modernleşme etkileri, mevcut kültürel bölünmeleri desteklediğinde. (vi) Modernleşme, özellikle sosyal bir sınıfın ekonomik gücü (yüksek) ile siyasî temsili (düşük) açısından, statü farklılıkları doğurduğunda. (vii) Geleneksel tarım sektörü hızla ticarileştiğinde. (viii) Köylüler, toprak sahibi sınıflardan (görelî) bağımsızlaştığında ve güçlü dayanışma geleneği oluşturduğunda. (ix) Modernleşme sosyal sınıfların girişimiyle “aşağıdan” olmak yerine, merkezî devlet bürokrasisi ile “yukarıdan” başlatıldığında. (x) Mevcut sosyal sınıflar, modernleşmeye (özellikle şehirleşme ve sanayileşme) esas tarımsal artık değeri yaratmak için ya yeteneksiz ya da isteksiz olduğunda. (xi) Artan siyasî temsil ve katılım talepleri, devlet tarafından bastırıldığında. (xii) Önceden geleneksel sosyal yapılar tarafından yerine getirilen sosyal yardım işlevleri, devlet tarafından üstlenilmediğinde. (xiii) Siyasî katılım fırsatları, devletin kurumsal kapasitesinden daha hızlı arttığında. (xiv) Sivil siyasî elitler ordu üzerinde resmî otorite kullanabildiğinde.⁸

Tunus ve Mısır olaylarını modernleşme teorisi ile değerlendirdiğimizde, gelişmiş devlet ve ekonomik açıdan zengin olmamanın doğurduğu toplumsal bozukluklar açısından büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak Tunus'ta ve Mısır'da toplumun en büyük sıkıntısı diktatoryal yapının olması ve bu diktatoryal yönetimin toplumun değerlerine karşı ciddi bir baskı uygulamasıdır. Elbette modernleşme ile gelişeceği düşünülen ekonomik ve sosyal yapının arzu edilmesi doğaldır. Ancak bilinçli bir modernleşme isteğinin ve düşüncesinin olayların çıkmasındaki esas unsur kabul edilmesi pek mümkün değildir. Yani sonuçları bakımından modernleşme halk tarafından müspet görülse de olayların sebebi olarak kabul edilemez. Kaldı ki, Tunus ve Mısır halklarına modernleşme olarak gösterilen ve halkın modernleşmeye bakışı farklılık arz etmektedir. Modernleşme teorisinin/teorisyenlerinin modernleşmeden kastı gelişme, zenginleşme, sanayileşme, sosyal hakların artması, siyasî temsilin ve katılımın genişlemesi gibi müspet durumlar olsa da, bu halkların kendilerine modernleşme olarak sunulanın ve modernleşme deyince anladıkları olgunun sonuçları bahsedilenlerden çok farklı olarak hakların sınırlandırılması, siyasî katılımın azalması ve manasızlaşması, gelir dağılımındaki dengesizlik, ekonomik bağımlılık ve belki hepsinden daha önemlisi kendi değerlerinden kopuştur. Bu sebeple Mısır ve Tunus olaylarının, devrimi sadece modernleşme hareketine bağlayan modernleşme teorisi itibariyle de devrim olduğunu

⁸ Thomas H. Greene, *Comparative Revolutionary Movements*, p. 190.

söyleyemeyiz. Modernleşme ile olaylar arasında kurulabilecek tek bağ, modernleşme diye dayatılanlara ve dayatanlara karşı halkın duyduğu kin ve nefretin halkta uyandırdığı isyan duygusunun olayları tetiklemesidir.

Yapısal Teori, devrime en geniş perspektiften bakan, devleti sadece kendi dâhilî yapısı ile değil, uluslararası sistemin bir parçası olarak değerlendiren teoridir.⁹ Devrimi uluslararası bağlamda ele alan bu yaklaşım, jeopolitik rekabete ve kapitalist dünya ekonomisine önem vermektedir.¹⁰ Yapısalcılar, devrimleri farklı ekonomik ve teknolojik seviyedeki devletlerarasındaki çatışmanın bir sonucu olarak görür.¹¹

Yapısalcılara göre, modern devrimler 1640 İngiliz Devrimi ile başlatıldığı için üç yüz elli yıllık devrim tarihi üzerine yapılan araştırmalar göstermiştir ki, devrimler dünyada meydana gelen ve sosyal yapıyı derinden etkileyen merkezî iki dönüşümle ilgilidir. Birincisi kapitalist sanayileşme¹² ve ikincisi devletin merkezîleşmesidir.¹³ Devrimler, her zaman sanayileşme dinamiklerine ve devletin merkezîleşme sürecine tepkilere bağlı olarak gelişir. Diğer taraftan devrim, Marks'ın dediği gibi "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi kalmayan işçiler" tarafından değil, kapitalist sanayileşme ve devlet merkezîleşmesi ikiz sürecinin denetimsiz ilerlemesinden kaybedecek çok şeyi olduğuna inanan insanlar tarafından yapılır.¹⁴

Devrimi daha çok ekonomik gelişme ve yapı ile ilişkilendiren yapısalcıların bakış açısıyla Tunus ve Mısır olaylarına baktığımızda yine devrim olarak adlandıramayız. Zira bu yaklaşım hem uluslararası ekonomik ve siyasî yapı ile ilgili olarak belli ön kabullere sahiptir hem de Tunus ve Mısır'da yaşanan olayların yönetimle ilgilisi daha belirgindir. Tunus ve Mısır halkının isyanında mevcut sisteme meydan okuyan farklı bir sistem alternatifi yoktur. Halkın isyanının temelinde, uluslararası sistem içerisinde

⁹ Fred Halliday, *Revolution and World Politics*, MacMillan, London, 1999, pp. 161-292; Peter Calvert, *Revolution and International Politics*, 2nd Ed., Pinter, London, 1996.

¹⁰ Bkz: Terry Boswell (Ed.), *Revolution in the World-System*, New York, Connecticut, Greenwood, London, 1989; Timothy P. Wickham-Crowley, "Structural Theories of Revolution", John Foran (Ed.), *Theorizing Revolutions*, Routledge, New York, London, 1997.

¹¹ Celalettin Güngör, "Devrim Kuramları - II", *Muhafazakâr Düşünce*, 2(8), s. 193.

¹² Bkz: Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya-Sistemi: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri*, I. Cilt, çev. Latif Boyacı, Bakış, İstanbul, 2004; *Modern Dünya-Sistemi: Avrupa Dünya-Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantilizm 1600-1750*, II. Cilt, çev. Latif Boyacı, Bakış, İstanbul, 2005; *The Modern World System*, Vol. III, CA, Academic Press. San Diego, 1989.

¹³ Michael S. Kimmel, *Revolution, A Sociological Interpretation*, Polity, Cambridge, 1990, p. 84.

¹⁴ Celalettin Güngör, "Devrim Kuramları - II", s. 195.

de fakat içine kapalı ve kendi halkının değerlerine uymayan, çoğu zaman bu değerlere rağmen uygulamalar sergileyen yönetimin daha adil, daha şeffaf olması isteği ve kendi değerleri üzerine inşa olmuş bir devlet arzusu bulunmaktadır. Bu halk hareketlerinin yapı ile ilgisi yani yapısal yönü, uluslararası ekonomik ve sosyal yapının değil kendi devletlerinin yapısıdır.

Bizim düşüncemize göre altı farklı devrim teorisinden Arap dünyasında yaşanan hadiselerdeki özelliklere en yakın yaklaşımı ileri süren teori Sosyal Sistem Teorisidir. Sosyal sistem veya işlevselci düşünce,¹⁵ bir taraftan insanın toplumsal yapısı üzerinde dururken, diğer taraftan da toplumsal yapının, toplumun ihtiyaçları ile uyumlu şekilde işleyen bir sistem olduğu üzerinde durmaktadır. Kendiliğinden gelişen toplumsal örgütlenmenin, bir düzen oluşturduğunu ve bir ahengi olduğunu ileri sürmektedir. Böylesine iyi bir yapıda değişim ve çatışma gibi durumlar, ancak olağandışılığı ifade edebilmektedir.¹⁶ Devrim, sosyal sistemin ihtiyaçları karşılayamaması ve temel görevlerini yapamaması durumunda zuhur edecektir.¹⁷

Sosyal yapının bir sistem olduğu ve işlevselliği kabulüne dayanan sosyal sistem teorisine göre devrim, şiddet yoluyla gelen bir değişimdir. Sistem teorisyenleri, devrimi bir yanardağ patlamasına benzetmektedirler. Aşağıda basınç yükselirken, hoşnutsuzluk yıllarca için için yanar. Bu yanma taşınamaz olduğunda da yanardağ patlar.¹⁸ Sosyal sistemdeki değişim şayet şiddet ile olmuşsa devrim diye adlandırılmalıdır. Yani devrim, şiddetle mecburî birlikteliği olan bir olgudur. Bu devrim teorisinin hareket noktası da, şiddete ihtiyaç duymaksızın yapılabilen köklü değişikliklerin mevcudiyeti yanında, şiddete duyulan mecburiyetin, yani devrimin incelenmesi gereken ayrı konular olduğu düşüncesidir.

Devrim üzerindeki sistem analizleri, devrimin temelinde iki grup nedenin olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹ Bunlardan birincisi, dengesiz sosyal sistemin yarattığı baskılardır. Bir toplum eğer varlığını sürdüreceksen, değişen

¹⁵ Bkz: Neil Smelser, *Theory of Collective Behavior*, The Free Press of Glencoe, New York, 1963; Chalmers Johnson, *Revolution and the Social System*, Stanford, The Hoover Institution, California, 1964; *Revolutionary Change*, Little, Brown and Company, Boston, 1966.

¹⁶ Chalmers Johnson, *Revolutionary Change*, pp. 3–5.

¹⁷ Thomas H. Greene, *Comparative Revolutionary Movements*, p. 190.

¹⁸ Michael S. Kimmel, *Revolution, A Sociological Interpretation*, p. 65; Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution*, Random House, New York, 1978, p. 21; Roderick Aya, "Theories of Revolution Reconsidered Contrasting Models of Collective Violence", *Theory and Society*, 8(1), 1979, p. 76.

¹⁹ Chalmers Johnson, *Revolutionary Change*, p. 93.

ve daha ileri değişime gerek duyan bir toplum olmalıdır. Dengesiz(leşmiş) bir toplumun nitelikleri arasında, bir devrime doğrudan katkı yapan nitelik, *iktidar zaafıdır*. İkincisi ise, toplumun meşru liderlerinin yetenekleriyle yapması gerekenlerdir. Eğer liderler sistemdeki oyuncuların güvenini devam ettirecek politikaları geliştirmeye muktedir değillerse, bunu *otorite kaybı* izleyecektir. Otorite kaybı durumunda ise, liderlerin kuvvet kullanımını artık meşru görülmeyecektir.

Liderlerin, toplumdaki bölünmeleri önlemek maksadıyla, başarılı şekilde hâlâ orduyu kullanabilmesi ya da kullanamaması, üçüncü nedenin doğması ihtimalini gösterecektir. Devrimin hızlandırıcı etkeni olarak genellikle, ordunun isyan etmesiyle liderleri en güçlü silahtan yoksun bırakması görülmektedir. Ordunun mevcut düzenin koruyuculuğundan ayrılması, devrimin tamamen yolunu açan, *hızlandırıcı etken* şeklinde adlandırılmaktadır. Tarih, son tahlilde, devrimci hareketin başarısının ya da başarısızlığının, kurulu/mevcut yönetimin silahlı kuvvetlerinin isyana karşı sergilediğı tutumla belirlendiğini gösterir.²⁰ Netice itibariyle, sosyal sistem yaklaşımı/işlevselci yaklaşım, devrimin analizini şöyle formüle etmektedir: “İktidar zaafı + Otorite kaybı + Hızlandırıcı etken = Devrim”.²¹

Sosyal sistem teorisine göre Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerini değerlendirirsek, her ne kadar bu ülkelerde diktatoryal yönetimler olduğundan, bir bakıma işlevini yerine getiremeyen devlet mekanizması devrime sebep olarak düşünülebilse de, devrimin gerçekleşmesi için gereken üç ana unsur da sağlamadığı görülmektedir. Devrimin ilk şartı kabul edilen iktidar zaafı Tunus’ta da Mısır’da da halkın gösterilere başlamasına kadar yoktur. Her iki ülke için otorite kaybından da söz edilemez. Kaldı ki halkın ayaklanmasının en önemli sebebi otoriter/diktatoryal yönetimlerdir. Üçüncü şart olan hızlandırıcı unsur da mevcut değildir. Zira halkın başlattığı devrime askerin destek olmasından değil sadece tarafsız kalmasından, müdahale etmemesinden bahsedebiliriz. Ayrıca olaylar sırasında askerin tutumunu belirlemesinde ABD’nin telkini çok önemli rol oynamıştır ki, bu durum bağımsız bir tutumun olmadığını ve tarafı ne olursa olsun tutumun kaynağının dışarıda olduğunu gösterir. Yani halk kaynaklı bir harekete bağımsız kararlarıyla destek olan bir hızlandırıcı olmadığını gösterir. En önemlisi de sosyal sistem teorisinin devrimin tabiatından olduğunu kabul ettiği şiddete, incelediğimiz halk hareketlerinde başvurulmamıştır.

²⁰ Celalettin Güngör, “Devrim Kuramları - I”, s. 265.

²¹ Chalmers Johnson, *Revolutionary Change*, p. 109.

Hangi devrim teorisinin belirlediği devrim kıstaslarını (devrimin oluşması için gereken şartlar) kabul edersek edelim Tunus'ta ve Mısır'da meydana gelen olayları bu aşamada devrim olarak tanımlayamayız. Bu sebeple Tunus'ta yaşananları “Yasemin Devrimi”²² olarak adlandıran Fransız basınına katılabilmek mümkün değildir. Olayların devrim olmaması ise, uluslararası sistemin yönlendiricilerinden bağımsız, tamamen halka dayanan bir hareket olmadığı anlamına gelecektir.

Bu bağlamda, yaşananlar devrim olarak tanımlanabilse dahi, devrim sonrası sürecin yönlendirilmesi kaçınılmaz olacaktır. Zira tarihteki bütün devrimler, devrimi yapanların kontrolünden çıkmış ve başkaları tarafından yönlendirilmiş hatta devrimi yapanları hedef almıştır. Alman yazar Georg Büchner, *Danton'un Ölümü* adlı eserinde Danton'a, daha sonra herkesin kullandığı ve bu durumu anlatan şu sözleri söyletmiştir: “Devrim Satürn gibidir, kendi evlatlarını yer!” Neticede, halka dayanan ve halkın kendi başına yaptığı devrim olması durumunda bile devrim sonrasında, uluslararası sistemin hâkim gücü durumundaki ABD'nin hem uluslararası sisteme uygun hem de kendi menfaatlerine uygun bir şekilde yönlendirmesi kaçınılmaz olacaktır.

Her ne kadar halkın *kendi bilincine* yabancı olan, hatta halkın *ötekisi* olan yönetim mekanizmaları ve yöneticiler bu halk hareketlerinin başlamasına ana sebep olsa da, halkın isyanını harekete geçiren dış faktörlerin varlığını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Literatürde “erken doğum operasyonu”²³ olarak adlandırılan yöntemin bu olaylarda kullanılmış olma ihtimali tamamen yok sayılmamalıdır.

3. Olaylar ve Uluslararası Sistem: Başa Başkaldırı mı?

Uluslararası ilişkiler literatüründe hâkim olan ve bir itiraz görmeyen mevcut anlayış, bir uluslararası sistemin var olduğu ve bu sistemin şu anda ABD'nin öndeliğinde tek kutuplu²⁴ bir sistem durumunda olduğu şeklin-

²² İbrahim Buazzi, “Yasemin Değil, Onur Devrimi”.

²³ “Erken doğum operasyonu”, daha çok ayrılıkçı hareketler ve terör örgütleri için kullanılır ve mevcut bir potansiyelin kendiliğinden olgunlaşarak gelişmesi sürecine müdahale ederek daha önceden ortaya çıkarmak suretiyle ileride kontrol edilemez olmasının önüne geçme yöntemini anlatır.

²⁴ Bkz: G. John Ikenberry, Michael Mastanduno and William C. Wohlforth, “Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences”, *World Politics*, 61(1), 2009, pp. 1–28; William C. Wohlforth, “Unipolarity, Status Competition and Great Power War”, *World Politics*, 61(1), 2009, pp. 28–58; Robert Jervis, “Unipolarity: A Structural Perspective”, *World Politics*, 61(1), 2009, pp. 188–213; “The Remaking of a Unipolar World”, *The Washington Quarterly*, 29(3), 2006, pp. 7–19; Martha Finnemore, “Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole

dedir. Her ne kadar gelecek için farklı spekülasyonlar ve öngörüler dile getirilse ve uluslararası sistemin şu anda bir geçiş döneminde olduğu söylene de bu yöndeki düşünceler mevcut duruma ilişkin hâkim kabule muğayir değildir. Mevcut durumun bir geçiş dönemi olduğu kabul edilse bile, bu geçiş dönemi yine bahsedilen şekilde ABD'nin üstünlüğüne dayanan bir yapıdadır. ABD, sadece askerî değil, aynı zamanda ekonomik alanda ve daha da önemlisi iletişim alanında da en büyük güce sahip devlettir. Ekonomik alandaki gücü, sahip olduğu zenginliğin yanı sıra uluslararası ticaretin ve uluslararası ekonomik sistemin yapısal unsurlarını belirlemiş olmakla da ilgilidir.²⁵ Uluslararası medya ağı ile de –bilgi verme ve bilgi çarpıtma (information - disinformation) imkânına sahip olması ile– askerî ve ekonomik olarak başaramadıklarını yapabilmektedir.

ABD'nin uluslararası ilişkiler sisteminde en güçlü durumda olması, bizim her olayın arkasında ABD etkenliğini aramamız mecburiyetini değil, ABD'nin her önemli olayın arkasında bulunma mecburiyetini ifade eder.²⁶ Sistemin belirleyicisi ve yönlendiricisi olan ABD, sahip olduğu üstünlüğü kaybetmemek için her önemli olaydan haberdar olmaya ve hatta kendi istediği/menfaatlerinin gerektirdiği gibi şekillendirmeye mecburdur.

Uluslararası sistemi yönlendirebilmek, şekillendirebilmek veya değiştirebilmek ancak en güçlü olmakla mümkündür. Soğuk Savaş döneminin iki kutupluluğunu da bu bağlamda, iki büyük/süper gücün sistemi istediği gibi yönlendirebilmek amacıyla en güçlü (yani tek kutup) olmak için rakibini alt etme mücadelesinin verildiği bir geçiş dönemi olarak görebiliriz. Nihayetinde bu mücadele ABD'nin galebe çalması ile neticelenmiş ve ABD uluslararası sistemi istediği yönde belirleme inisiyatifini elde etmiştir. Elbette her devletin (birimin) uluslararası sistemin şekillenmesinde farklı ölçülerde etkisi vardır ama burada bahsedilen, istediği yönde şekillendirmek ve yönlendirmek ve yine istediği zamanda ve şekilde değiştirme inisiyatifidir.

ABD'nin Ortadoğu bölgesiyle ve münhasıran Tunus ve Mısır olaylarıyla ilgisi incelenirken, Amerikan politikalarının ne yönde ve nasıl oldu-

---

Isn't All It's Cracked Up to Be", *World Politics*, 61(1), 2009, pp. 58–86.

²⁵ Bugün doların (\$) değerini yalnız ABD'nin değil bütün dünyanın korumaya çalışması, Amerika krizde iken Çin'in imkânı olmasına rağmen, kendi ekonomisini ve uluslararası ticareti canlandırabilmek amacıyla Amerikan şirketlerini satın almaktan kaçınması bu açıdan önemlidir.

²⁶ ABD'yi kadir-i mutlak olarak görmek ve göstermek elbette yanlıştır. Yalnız, ABD'nin gücünü mutlaklaştırmak istediği ve bunun için hem en haklı hem de en yakın olarak kendisini gördüğü inkâr edilemez bir gerçektir.

ğu, hedeflerinin ne olduğu konusunda kısaca hatırlamak gerekecektir. ABD, bilhassa son dönemde kendisine en yakın rakip olarak gördüğü (görmek zorunda kaldığı) Çin'in gelişimini engelleyemese bile kontrol altında tutabilmek amacıyla bir takım stratejiler geliştirme ve önlemler alma gayreti göstermektedir. Bu doğrultuda Çin'in en önemli zaafiyeti sayılabilecek enerji ihtiyacını kullanarak onun gelişimine etki edebileceğini düşünmekte ve bunun için enerji bölgelerini kontrol etmek istemektedir.²⁷ Bu konuda planlar geliştirirken ve çeşitli politikalar uygularken, Sovyetler Birliği'nin çevrelemesinin verdiği tecrübeyle Çin'in gerekli önlemleri alabileceği düşüncesiyle Çin'i tehdit olarak ve *öteki* olarak algıladığını açıkça beyan etmekten kaçınabilir. Çin'i doğrudan tehdit ve *öteki* olarak algılayışını saklayabileceği bir perde olarak İslâm'ı (radikal İslâm'ı) ve terörizmi tehdit olarak algıladığını açıklaması kabul edilebilir bir fikirdir. Fakat böylesine bir tutumun var olması ya da olmaması bizim analizimizin neticesini etkileyebilecek bir etki oluşturabilmekten uzaktır. Sonuçta ABD için esas hedef Çin de olsa radikal İslâm da olsa sonuçta Tunus ve Mısır halk hareketlerini yönlendirmek mecburiyetini hissedecektir. Zira ABD, tek kutuplu sistemin devamını temin edebilmek için de, tek kutuplu sistemin artık yıkıldığı fikriyle daha sonra yapamayacağı nihâî müdahaleleri ve düzenlemeleri yapabilmek için de dünyanın en önemli bölgelerinin başında gelen Ortadoğu'da meydana gelen bu halk hareketlerinin kendi kontrolünün dışında veya başka güçlerin kontrolünde gerçekleşmesini engelleme mecburiyetinin idrakinde olacaktır.

Olayları uluslararası sistem ve bu sistemin belirleyicisi/yönlendiricisi açısından incelediğimizde, birkaç husus göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlardan birincisi olayların yer ve zaman bakımından ehemmiyeti, daha sonra olayların uluslararası sistem içindeki yeri ve nihayetinde ise olayların ABD'nin (ve uluslararası sistemi yönlendirenlerin) politikalarıyla uyumu veya zıtlığıdır.

²⁷ Enerji bağımlılığı, muazzam bir hızla (hatta eşi görülmemiş bir hızla) gelişen Çin'in en büyük zaafıdır. Bu zaafiyete karşılık dünya enerji kaynaklarının bir kısmı Rusya'nın elinde ve kontrolündedir. Bu büyük imkânın, şimdi ABD'ye karşı müttefik olsa da her halükarda Çin'e rakip olacak bir güç olacağı için Rusya'nın elinde olması ABD'yi rahatlatmaktadır. Fakat geriye kalan daha önemli bir kısmı ise ABD'nin elinde ve kontrolünde olmak mecburiyetindedir. Bu sebeple enerji kaynakları bakımından fevkalade zengin Ortadoğu bölgesinin kontrolü ABD açısından hayattır. Bkz: José Roberto Concha Velasquez, Bernhard Pichler, "China's Increasing Economy and the Impacts on its Energy Strategy", *Estudios Gerenciales*, Vol. 26, No. 117, Octubre-Diciembre de 2010, pp. 131–143; Z. Daojiong, "China's Energy Security and Its International Relations", *The China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 3, No. 3, 2005, pp. 39–54; J. Eisenman, *China and the Developing World. Beijing's Strategy for the Twenty-First Century*, M.E. Sharpe, New York – London, 2007; H. A. Khan, *China's New Development Strategy: Environment and Energy Security*, GSIS, University of Denver, Denver CO, 2008.

3.1. Zaman ve Mekân: Tekerrürün Görünmezliği

Olayların zamanı, ABD'nin sahip olduğu gücün ve üstünlüğün tanımlaması konusunda tartışmaların yapıldığı bir dönemdir. ABD'nin sahip olduğu güç ve üstün durumu tartışmasız kabul edilmekte, hatta tarihin şimdiye kadar gördüğü en büyük güce sahip devleti olarak nitelendirilmekte, fakat bunun bir hegemonya mı yoksa imparatorluk mu olduğu tartışılmaktadır.²⁸ Oysa üstünlüğünün tartışmasız kabul edildiği bir zamanda, Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylar sırasında ABD'nin gücü hemen sorgulanmaya başlamış ve garip bir şekilde, onun gücünün çökmeye başladığına yorumlanmıştır. Bu yorumları ve düşünceleri verilere dayanan tespitler değil ancak duygusal temenniler olarak değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim buna benzer duygusal çöküş düşüncesinin hâkim olduğu başka bir dönem daha olmuştu. 1980'li yıllarda da, Amerikan kamuoyu yoğun bir şekilde ABD'nin gücünün zayıflamaya başladığını, artık çöküşün kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi. Bu düşünceler o kadar yüksek sesle dillendiriliyordu ki, akademik camia bu konuda önemli çalışmalar üretmeye bile başlamıştı.

ABD, Carter döneminin son yıllarında ve bilhassa Reagan döneminde köklü bir değişiklik yaparak²⁹ bundan sonra askerî bakımdan Lübnan'dan kaçış sırasında olduğu gibi Vietnam'da kendisini başarısızlığa götüren zeminde çatışmaktan dikkatle kaçınmaya, bunun yerine Nikaragua'da ve Afganistan'da olduğu gibi dolaylı savaşı ya da Granada ve Panama'da olduğu gibi önemsiz düşmanlara karşı sadece sembolik değeri olan çatışmaları ya da Libya'da olduğu gibi yüksek teknoloji savaşı araçlarının mutlak

²⁸ Bkz: John Agnew, *Hegemony: The New Shape of Global Power*, Temple University, Philadelphia, 2005, pp. 12-37; Susan Strange, "The Future of the American Empire", Richard Little and Michael Smith (Eds.), *Perspectives on World Politics*, 3rd ed., Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2006, pp. 386-394; Jan Nederveen Pieterse, "Neoliberal İmparatorluk", *Siyaset ve Toplum*, 1(2), 2005, s. 80-104; Andre Gunder Frank, "Çıplak Hegemon", *Siyaset ve Toplum*, 1(2), 2005, s. 104-120; Vedat Bilgin "Dünya Sisteminde Değişim", *Siyaset ve Toplum*, 1(2), 2005, s. 71-80; Mehmet Akif Okur, "İmparatorluk(un Merkezileştirilmesi) Girişimi: ABD'nin Küreselleşmeyle Savaşı", *Siyaset ve Toplum*, 1(2), 2005, s. 120-146; Esat Öz, "İmparatorluk ve Özgürlük: Amerikan Emperyal Siyaseti ve İdeolojisi Üzerine", *Siyaset ve Toplum*, 1(2), 2005, s. 7-26.

²⁹ Bkz: George C. Herring, *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776*, Oxford University, Oxford, New York, 2008, pp. 861-916; David J. Scheffer, "Introduction: The Great Debate of the 1980s", *Right versus Might*, Council on Foreign Relations, New York, 1991, pp. 1-17; Michael Mann, *Incoherent Empire*, Verso, London, 2003; Benjamin Barber, *Fear's Empire*, W. W. Norton, New York, 2004; Noam Chomsky, *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*, Penguin, Harmondsworth, 2004; Mark P. Lagon, *The Reagan Doctrine: Sources of American Conduct in the Cold War's Last Chapter*, Praeger, Westport CT, 1994; Raymond L. Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Brookings Institution, Washington D.C., 1994; James M. Scott, *Deciding to Intervene: The Reagan Doctrine and American Foreign Policy*, North Carolina, Duke University, Durham, 1996.

bir avantaj sağladığı hava saldırılarını tercih etmeye başladı. ABD, aynı zamanda SSCB ile silahlanma yarışını, maliyetleri bu ülkenin üstesinden gelebileceği sınırın ötesine çekerek tırmandırdı. Böylelikle SSCB, kendisini her iki tarafta da kazanamayacağı bir çifte kuşatma altında buldu: Yüksek teknolojiye askerî araçların Vietnam’da ABD’nin yenilmesine yol açan zorlukların aynıysa karşı karşıya geldiği Afganistan’da ve ABD’nin, Sovyetler Birliği’nin ulaşamayacağı ölçüde mali kaynakları seferber edebildiği silahlanma yarışında.³⁰

ABD’nin yaptığı bu değişikliğin ardından Sovyetler Birliği dağıldı³¹ ve Amerikan siyasî gücü 1990’larda daha da arttı. Oysa bu başarılı ve tam netice veren değişiklik sürecinde kamuoyu Amerikan gücünün bittiğini ve çöküşün başladığını konuşuyordu. Öyle ki, Paul Kennedy ve Mancur Olson gibi yazarlar artık Amerikan hegemonyasının çöküşe geçtiğini savunan kitaplar yazıyordu.³² Bugün bile önemli sayılan Kennedy’nin kitabı *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşü*³³ adını taşıırken Olson’ın *Ulusların Yükselişi ve Çöküşleri*³⁴ adındaydı.

Tunus ve Mısır’da yaşanan olaylar sırasında da yine basında aynı yönde yazılar çıkmaya başladı. Henüz olaylar yeni olduğu için belki kitap hacminde çalışmalar çıkmadı, ancak Amerikan gücünün çökmeye başladığını iddia eden, “Amerikan Gücünün İflası”, “ABD Dış Politikası Çöktü”, “ABD’nin Paradigması Yıkıldı”, “Desteklediği Yönetimlerle Beraber ABD de Bölgede Bitti” gibi³⁵ başlıklarla çok sayıda değerlendirme yazısı yayımlanmaktadır. Fakat bu iddiaların ispatı için çok ciddi deliller

³⁰ Giovanni Arrighi, “Balkan Savaşı ve ABD Küresel Gücü”, Tarık Ali (Ed.), *Evrenin Efendileri? NATO’nun Balkan Seferi*, çev. Yavuz Alogan, Om Yay., İstanbul, 2001, s. 84.

³¹ Burada kastedilen elbette Sovyetler Birliği’nin ABD tarafından yıkıldığı değildir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasına sebep olan, adaletsizlik, refah seviyesinin düşük olması, baskı rejimi, millî, dinî ve kültürel bakımdan farklı sosyo-kültürel yapıdaki topluluklar arasında eşitliğin korunamaması, ekonomik açıdan zengin kaynaklara sahip olan ve çok çalışan cumhuriyetlerin fakir ve tembel cumhuriyetleri beslemek zorunda olması, hepsinden önemlisi devletin uyguladığı ve uygulamakla kalmayıp bütün dünyaya yaymaya çalıştığı sosyalist rejimin olumsuzlukları gibi dâhilî unsurlardan bağımsız olarak, ABD ile rekabeti ve ABD’nin bu dâhilî olumsuzluklara ek olacak haricî politikaları ve stratejileridir.

³² Burcu Bostanoğlu, *Türkiye ve ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 271.

³³ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House, New York, 1987.

³⁴ Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*, Yale University, New Haven, 1982.

³⁵ Verilebilecek çok sayıda örnekten sadece birisi için bkz: İshak Torun ve Ensar Nişancı, “Mısır’da Çöken Siyasal Paradigma”, *Zaman*, 15 Şubat 2001.

sunulmamakla birlikte, bunun bir dönüşüm/değişim olabileceği ihtimalini göz ardı eden spakülasyonlar yapılmaya devam etmektedir. Bu meyanda, başka bir bölgede veya başka zaman meydana gelen olayların uluslararası sistemden ve sistemi yönlendiren güçlerden bağımsız gerçekleşmiş olamayacağını düşünenlerin, Tunus ve Mısır halk hareketlerinin kendiliğinden geliştiği iddialarını duygusallıktan veya fikrî tutuculuktan uzak görmek mümkün değildir.³⁶

Olayların gerçekleştiği bölge düşünülduğünde ise, esasında ne kadar önemli olduğunu da ortaya koyacak şekilde çeşitli görüşler ileri sürmek mümkündür. Zira bakış açılarına göre değişik adlandırmalar yapılabilir: (i) Ortadoğu, (ii) Arap Dünyası, (iii) İslâm Dünyası, (iv) Enerji Merkezi (Bölgesi), (v) Dünyanın Merkezi.

İncelememize konu olan olaylar, bir açıdan bakıldığında Ortadoğu'daki, diğer bir açıdan bakıldığında Arap dünyasındaki, bir diğer açıdan bakıldığında İslâm dünyasındaki, başka bir adlandırma ile enerji merkezindeki ve en geniş perpektiften bakıldığında ise dünyanın merkezinde olan ve hem bölge hem de bütün dünya için hayati kabul edilecek nitelikte ise, ABD üstünlüğünü devam ettirmek doğrultusunda bundan haberdar olmaya ve gerektiği gibi şekillendirmeye mecburdur. Bu, modern uluslararası sistemin üzerine inşa olduğu rasyonel devlet anlayışının getirdiği bir mecburiyettir.³⁷ Modern uluslararası sistemin bugün en güçlü birimi olan ve sistemin yapısal unsurlarını son elli senedir şekillendiren ABD'nin, bu rasyonaliteye uygun davranma mecburiyetidir. ABD'nin bugüne kadar fevkalade mühim gördüğü ve devamlı takip ettiği bu bölgede zuhur edebilecek geniş kapsamlı bir halk hareketinden tamamen habersiz olması ve olayların gelişmesi karşısında çaresiz kalmış olması iddia edilemeyecektir. Kaldı ki, halkın bu şekilde bir harekete kalkışmasının en önemli sebebi de ABD'nin şimdiye dek diktatoryal yapıyı büyük ölçüde desteklemiş olmasıdır. Fakat halkın gitmesini istediği ve ABD tarafından desteklendiği bütün dünya tarafından bilinen bu yöneticilerin varlığına rağmen Tunus'ta ve Mısır'da başlayan halk hareketlerinin başından beri halkı destekleyen açıklamalar yapması çok kısa bir süre içinde verilmiş bir karar ve değiştirilmiş politika olmasa gerektir.³⁸

³⁶ 2009 yılında İran'da yönetime karşı halkın (gençlerin) gerçekleştirdiği olayların ABD tarafından yönlendirildiğini söyleyenlerin, Tunus ve Mısır'da yönetime karşı halkın (gençlerin) gerçekleştirdiği olayları bağımsız olarak değerlendirmesi bu duruma bir numunedir.

³⁷ Faruk Yalvaç, "Devlet", Atilla Eralp (Ed.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 15.

³⁸ Bu halk hareketlerini ABD'nin küresel planının bir parçası olarak görmeyi aşırı bir yorum kabul eden

3.2. Amerikan Politikaları ve Olaylar: Uyum veya Aykırılık Mahkemesi

Yaşanan olaylarla Amerikan üstünlüğü arasındaki ilişkinin incelenmesi için ABD'nin bu bölgeye (bölgenin bütününe) yönelik dış politika prensipleri ve öncelikleriyle olayların seyrinin ve istikametinin ne ölçüde uyum ya da zıtlık içerisinde olduğu değerlendirilmelidir. Bunun yapılabilmesi için de öncelikle ABD'nin bölgeye yönelik politikalarına bakmak gerekecektir. Bu bağlamda ABD politikalarının üç ana unsurunun bulunduğunu söyleyebiliriz: (i) İsrail'in güvenliği, (ii) Petrol ve petrol kaynaklarının güvenliği, (iii) Devrilen iktidarlara verilen destekler.

Evvelâ, ABD için bu bölgede en önemli konulardan birisinin İsrail'in güvenliği olduğu bilinmektedir. Bu sebeple olayların neticesinde kesinlikle İsrail için olumsuz bir durumun oluşmaması gerekecektir. Görevlerini bırakan yöneticilerin en önde gelen özellikleri halkın değerlerine ve düşüncesine aykırı bir şekilde ABD ve İsrail ile ilişkilerinin iyi olması idi ve olayların ABD'nin zafiyetine yorumlanması da bu sebeptir. Zira bu yorumu yapanlar yeni kurulacak yönetimlerin yıkılan yönetimler kadar halka rağmen İsrail ile iyi ilişkiler içerisinde olabildiğini pek mümkün görmemektedir. En azından bu konuda ciddi kaygılar taşımaktadırlar.

ABD için bölgedeki ikinci önemli husus, petrol politikasıdır. Hem uluslararası politika için hem de ABD politikaları için petrol en hayati konulardan birisidir. Tunus veya Mısır her ne kadar petrol ülkesi değilse de buldukları bölgenin petrol bölgesi olması ve olayların petrol üreticisi ülkelere de yayılacağı düşünülmesi olayların ABD için çok önemli olması gereğini gösterir. Üçüncüsü ABD'nin bu olayların yaşandığı ülkelerdeki ve yaşanması tahmin edilen ülkelerdeki yönetimleri belirgin bir şekilde desteklemiş/destekliyor olmasıdır. ABD, yönetimleri desteklemek

---

birisinin, "ABD'ye atfedile gelen olumsuz imajın aksine Mısır'daki halk ayaklanması sürecinde Amerikan yönetimi aslında oldukça tutarlı ve yapıcı bir tutum benimsedi. Mısır'da ve bütün bir Ortadoğu coğrafyasında uzunca bir süredir değişim isteyen ABD, dış baskılar yoluyla bunun mümkün olmadığı sonucuna vardığından beri bu değişimi içsel dinamikler yoluyla arıyor aslında. Arap dünyasında ve hatta bütün dünyada tepkilere neden olan Büyük Ortadoğu Projesi bir dış dayatma olarak görüldüğü için kabul görmedi. Obama yönetimi de bu tepkiyi dikkate alarak işbirliğini öne çıkaran bir stil ile Arap dünyasına yaklaşmaya çalıştı. Ancak bu, ABD'nin bölgede değişim isteklerinin sona erdiği anlamına gelmedi hiç şüphesiz. Diğer bir ifadeyle Mübarek'in ABD'nin yakın müttefiki olması Obama yönetiminin Mübarek'i ne pahasına olursa olsun desteklemesini gerektirmedi." şeklindeki ifadelerine katılmamak mümkün değildir. Lakin gelişmelerin tam da ABD'nin istediği gibi olmasını da şans olarak görmek aşırı bir yorum olur kanaatindeyiz. (Cenap Çakmak, "Amerika Mısır Devrimi'nin Neresinde?", 8 Mart 2011, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=963:amerika-msr-devriminin-neresinde&catid=77:ortadoğu-analizler&Itemid=150)

maksadıyla, her yıl milyarlarca dolar bu devletlere yardım yapmaktaydı. Fakat gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir konu da ABD'nin bir taraftan yönetimi desteklerken diğer taraftan da bu ülkelerdeki muhalif grupları desteklemesidir. Bölgeye verdiği ehemmiyeti gösteren bu durum aynı zamanda ABD'nin, olayların gelişimini anlayamamış ve haber alamamış olmasının veya olaylar karşısında çaresiz kalmasının zayıf bir ihtimal olduğunu da göstermektedir. Nitekim Mısır'ın “sosyal ve dijital kalkışma şebekesi”ni yürüten, “kırk yıllık iktidarın fırsat bile bulamadan yıkılıp gitmesine”³⁹ sebep olan Mübarek karşıtı gençler, Mayıs 2008'de zamanın ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice tarafından hem Dışişleri Bakanlığı'nda hem de ABD Kongresi'nde kabul edilmiştir. Ayrıca Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephan Hadley'le de görüşmüşlerdir. Bundan tam bir yıl sonra (Mayıs 2009), ABD'nin yeni Dışişler Bakanı Hillary Clinton da aynı gençleri kabul etmiş ve bu gençler aylar boyunca Amerika'da eğitim almışlardır. Gençlerin Clinton tarafından kabul edilmesinden bir hafta sonra Obama'nın “o meşhur konuşma”yı yaptığı Mısır gezisine çıkmış olması⁴⁰ da dikkat edilmesi gereken bir başka husustur.

3.3. Büyük Ortadoğu Projesi: Kılıfa Uyması İçin Büyütülmüş Minare

Olayların ne ölçüde ABD tarafından yönlendirildiğinin veya yönlendirileceğinin tespit edilebilmesi için üzerinde durulması gereken son konu ise olayların durumu ve seyri ile o bölge için ABD'nin geliştirdiği politikaların ve stretejilerin ne kadar örtüştüğü veya örtüşüp örtüşmediği konusudur. ABD'nin en genel haliyle bu bölgeye yönelik politikaları Büyük/Genişletilmiş Ortadoğu Projesi başlığı altında ele alınabilir. Büyük Ortadoğu Projesi ise, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde (ki bu yeni dönem aynı zamanda “Yeni Dünya Düzeni” olarak adlandırılmıştı) hem uluslararası ilişkileri nasıl şekillendirmek istediğine ilişkin hem de *öteki*-ye yönelik nasıl bir politika uygulayacağını göstermek için geliştirdiği ve beyan ettiği planın üç sacayağından üçüncüsüdür. Önce iki kutuplu dönemde kutupların birbiriyle mücadelesine zemin oluşturan ideolojilerin,

³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Mısır ziyaretinde kabul ettiği “sosyal ağ devrimini” yapan gençlere ilişkin gözlemlerini yine bir sosyal paylaşım sitesi Twitter'da şu şekilde değerlendirmiştir: “Geçen hafta Kahire'ye kritik bir ziyaret gerçekleştirdim. Halk devriminin ateşleyicisi gençlerle yaptığım toplantı çok ilginç oldu. Mısırlı gençler, sosyal medyanın gücünü o kadar etkin kullanmışlar ki eski yöneticilerin tedbir almasına bile fırsat kalmamış. İletişim teknolojilerinin eriştiği bu güç karşısında hiçbir kapalı rejimin uzun vadede ayakta kalması mümkün değil”. (Nedret Ersanel, “Sosyal, Dijital Kalkışma Şebekesini Yaratınlar”, 7 Mart 2011, http://www.iyibilgi.com/artikel.php?artikel_id=28003)

⁴⁰ Nedret Ersanel, “Sosyal, Dijital Kalkışma Şebekesini Yaratınlar”.

sosyalizme karşı liberalizmin galip gelmesi ve böylece liberal-kapitalist sistemin insanlığın ulaştığı nihaî ve en gelişmiş düzen olduğunu ispatlamış olmasıyla bundan sonra çatışma temeli olmayacağını anlatan, bu hâliyle de tarihin bittiğini iddia eden “Tarihin Sonu” tezi ileri sürüldü. Ardından Soğuk Savaş döneminin *öteki* algılamasının değiştiğini ve yeni *ötekinin* İslâm olduğunu⁴¹ ilan eden ve bundan sonra mücadelenin medeniyetler arasında cereyan edeceğini savunan (aslında ABD’nin düşüncesini ortaya koyan) “Medeniyetler Çatışması” tezi dile getirildi. Bu üçlünün son ayağı ise teorik planlamanın pratiğe yönelik uygulamasını gösteren “Büyük Ortadoğu Projesi”dir.⁴²

Büyük Ortadoğu Projesi,⁴³ Ortadoğu’nun, batıda Kuzey Afrika’dan doğuda Pakistan’a kadar genişletilerek Büyük Ortadoğu diye adlandırılan bölgede yer alan ve tamamı Müslüman olan ülkelere, ABD tarafından sahip olmaları gerektiği düşünülen bazı değerlerin kazandırılmasını öngörmektedir.⁴⁴ Bu değerler arasında, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine dayalı kapitalist sistem gibi esasen Batı’ya ait olan usurlarla beraber, Batı’ya ait olduğu iddia edilen insan haklarına saygı gibi değerler de bulunmaktadır. Bu proje aynı zamanda, bölge ülkelerine kazandırılmaya çalışılacak değerlerin yanı sıra, bu ülkelerin inanç yapısını Batı ve onun temsilcisi

⁴¹ Bkz: Emran Qureshi and Michael A. Sells (Eds.), *The New Crusades: Constructing the Muslim Enemy*, Chichester, West Sussex, Columbia University, New York, 2003.

⁴² Muhammet Savaş Kafkasyalı, *Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 282–286.

⁴³ Büyük Ortadoğu Projesi hakkında geniş bilgi için bkz: Rebecca R. Moore, *NATO’s New Mission: Projecting Stability in a Post-Cold War World*, Westport, CT, Praeger, 2007; Richard L. Russell, *Weapons Proliferation and War in the Greater Middle East Strategic Contest*, Routledge, London, New York, 2005; Mehdi Parvizi Amineh (Ed.), *The Greater Middle East in Global Politics: Social Science Perspectives on the Changing Geography of the World Politics*, Brill, Leiden, 2007; Ivo Daalder, Nicole Gnesotto and Philip Gordon (Eds.), *Crescent of Crisis: U.S.-European Strategy for the Greater Middle East*, Brookings Institution, Washington D.C., 2006; Anoushiravan Ehteshami, *Globalization and Geopolitics in the Middle East: Old Games, New Rules*, Routledge, London, New York, 2007. Ayrıca Büyük Ortadoğu Projesinin diğer devletlere yansımaları ve diğer büyük güçler tarafından nasıl değerlendirildiği hakkında bkz: Kurt W. Radtke, “China and the Greater Middle East: Globalization No Longer Equals Westernization”, *Perspectives on Global Development and Technology*, No. 6, 2007, pp. 389–416; Mehdi Parvizi Amineh and Henk Houweling, “IR-Theory and Transformation in the Greater Middle East: the Role of the United States”, *Perspectives on Global Development and Technology*, No. 6, 2007, pp. 57–86; Simon Bromley, “Connecting Central Eurasia to the Middle East in American Foreign Policy Towards Afghanistan and Pakistan: 1979-Present”, *Perspectives on Global Development and Technology*, No. 6, 2007, pp. 87-108.

⁴⁴ *Democracy and Human Development in the Broader Middle East: A Transatlantic Strategy for Partnership*, Istanbul Paper, Turkey, Istanbul, 25–27 June 2004; “Greater Middle East Initiative Working Paper”, *al-Hayat*, 13 February 2004.

ABD için mâkul (daha zararsız) şekle dönüştürülmesini de ihtiva etmektedir. Tamamına yakını Müslüman olan bu ülkelerin dinini Batı üst biriminin zihniyet unsurları ile kaynaştırarak meydana getirilmesi amaçlanan “İlimli İslâm”⁴⁵ düşüncesi, proje kapsamındaki ülkelerin zihniyet unsurlarını dönüştürme gayretine verilebilecek en önemli misaldir.

Hindistan ile Cebelitarık Boğazı arasında kalan bölgede yaşayan halkların hayatında bir takım köklü değişiklikler yapılmasını öngören Büyük Ortadoğu Projesi, 1990’lı yılların başında Soğuk Savaş sürecinin sona ermesiyle yürürlüğe sokulmaya çalışılan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi”nin bir uzantısıdır. Büyük Ortadoğu Projesi ilk defa 24 Ocak 2004 tarihinde İsviçre’nin Davos Şehri’nde yapılan Dünya Ekonomik Forumu’nda ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney’in yaptığı bir konuşmayla⁴⁶ kamuoyunun gündemine getirilmiştir. Aslında Cheney’in konuşmasıyla çerçevesi çizilen ve bir dönemin bitip yeni bir dönemin başladığını resmen ilan eden proje, 11 Eylül 2001 saldırısının sonrasında önce Afganistan’ın, ardından da Irak’ın işgaliyle fiilen uygulamaya koyulmuştur.⁴⁷

Büyük Ortadoğu Projesi’ne alan seçilen bölge, coğrafi ve siyasî bir kavram olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru belirginleşmeye başlamış ve daha çok Osmanlı hâkimiyeti altındaki bölgelerle İran ve Afganistan’ı içine alan sahayı ifade etmiştir.⁴⁸ Bu alan çeşitli bölge ve alt bölgeleri içine alacak şekilde Kuzey Afrika’dan İran Körfezi’ne Ege kıyılarından Çin sınırlarına kadar uzatılarak geniş bir bölge hâline dönüştürülmek istenmektedir. Coğrafi mecburiyet sebebiyle bölgede yer alan, fakat Batı üst birimine ait bir alt birim olduğu için proje kapsamı dışında tutulan İsrail haricinde, hem proje kapsamında hem de bölgede Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan ile birlikte yirmi iki Arap ülkesinden müteşekkil toplam yirmi altı Müslüman ülke bulunmaktadır.⁴⁹

⁴⁵ Cheryl Benard, *Civil Democratic Islam, Partners, Resources, and Strategies*, Arlington, Pittsburgh, RAND Corporation, Santa Monica, 2003; Angel Rabasa, *Moderate and Radical Islam*, RAND Corporation, 2005.

⁴⁶ Paul Rogers, “The ‘Greater Middle East Initiative’: Vision or Mirage?”, *Open Democracy*, 12 February 2004.

⁴⁷ Robin Wright ve Glenn Kessler, “Bush Aims for ‘Greater Mideast’ Plan”, *The Washington Post*, 9 February 2004.

⁴⁸ Bkz: S. R. Bullard, *The Middle East, A Political and Economic Survey*, London, 1958; M. Elibüyük, “Ortadoğu’nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi”, *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1(1), (Ocak 2003), s. 129–156; N. R. Keddie, “Is There A Middle East?”, *International Journal Middle East Studies*, No. 4, 1973, pp. 255–277.

⁴⁹ Mehdi Parvizi Amineh, “Theoretical and Methodological Approaches to the Study of the Greater Middle East”, *Perspectives on Global Development and Technology*, No. 6, 2007, pp. 13–53.

Condoleezza Rice'in, ABD Başkanı'nın Ulusal Güvenlik Danışmanı iken Ortadoğu'yu dönüştürmekten bahsettiği yazısı,⁵⁰ ABD Başkanı George Bush'un 6 Kasım 2003'te açıkladığı "Ortadoğu'yu Özgürleştirme Stratejisi",⁵¹ Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin Davos'ta açıkladığı "Büyük Ortadoğu'da Reform" projesi, Dışişleri Bakanı Colin Powell'in konuya ilişkin sözleri ve bölge ülkeleriyle görüşmeleri, 21 yüzyıldaki İslâm Dünyasının ve İslâm'ın yapısını belirlemeyi amaçlayan bir sürecin başlatıldığını göstermiştir.

Esasen Büyük Ortadoğu düşüncesi daha önceden geliştirilmiştir. *Joint Force Quarterly (JFQ)* adıyla Institute for National Strategic Studies ve National Defense University tarafından daha çok Amerikan ordusu için çıkarılan derginin Sonbahar 1995 sayısının ana dosyası Büyük Ortadoğu idi. Dergide dokuz tane makaleyle konu etraflıca değerlendirilmişti. "The Greater Middle East (Büyük Ortadoğu)" başlıklı yazıda,⁵² ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik hedefleri analiz edilirken, Hans Binnendijk imzalı "Focus on the Middle East" başlıklı yazıda,⁵³ Ortadoğu'daki yeni gelişmelerin ABD'nin menfaatlerini tehdit ettiği belirtilerek, Büyük Ortadoğu'da ABD menfaatlerini yeniden teminat altına almak için teklifler yer alıyor. ABD'nin askerî denetiminin nasıl sağlanacağını tartışan yazar, "Büyük Ortadoğu"nun haritasını da çiziyor. Bölgenin coğrafi parametrelerini değiştiren unsurlara atıf yaparak, Soğuk Savaş'ın dar kapsamlı Ortadoğu tanımının eskidiğini, geliştirilen 'Büyük Ortadoğu'nun kuzeyde Türkiye'den güneyde Afrika Boynuzu'na, Batı'da Fas'tan Doğu'da Pakistan'a uzanan bölgeyi kapsadığını belirtiyor.⁵⁴

⁵⁰ Condoleezza Rice, "Transforming The Middle East", *The Washington Post*, 7 August 2003.

⁵¹ ABD Başkanı George W. Bush'un 6 Kasım 2003'te National Endowment for Democracy vakfının 20. kuruluş yıldönümü toplantısında yaptığı "Irak'ta ve Ortadoğu'da Özgürlük" başlıklı konuşma için bkz: *President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East*, United States Chamber of Commerce, Washington, 6 Kasım 2003. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>.

⁵² "Forum: The Greater Middle East", *Joint Force Quarterly*, No. 9, Autumn 1995, pp. 31-69.

⁵³ Hans Binnendijk, "Focus on the Middle East", *Joint Force Quarterly*, No. 9, Autumn 1995, pp. 5-6.

⁵⁴ Radikal İslâm (William H. Lewis, "The Growing Reach of Radical Islam", No. 9, *Joint Force Quarterly*, Autumn 1995, pp. 46-50), bölge barışı gibi konular bakımından ülkelerin durumu Büyük Ortadoğu için incelenmiş. O dönemin verileriyle yapılan çalışmalar şimdi de geçerliliğini koruyor gibi. Irak'ın geleceği, Körfez bölgesinin güvenliği açısından incelenirken, hem bölgenin yapısı değerlendirilmiş hem de Saddam sonrası dönem için bütün ihtimaller düşünülmüş gibi görünmektedir (Phebe Marr, "Gulf Security and Iraq's Uncertain Future", pp. 50-54). Büyük Ortadoğu'da bulunan devletler için bir model olarak sunulan Türkiye hakkında da önemli incelemeler ve değerlendirmeler yapılmıştır (Jed C. Snyder, "Turkey's Role in the Greater Middle East", pp. 58-63). Tunus ve Mısır olaylarından sonra kurulacak yeni düzen için de Türkiye'nin model olarak gösterilmesi, on altı yıl önceden yapılan planlamaların devam ettiğini göstermektedir. Aynı derginin İlkbahar 2000 sayısında tekrar gündeme alınan konu öncekine de atıflar yaparak daha da geliştirilmiştir. ("The Greater Middle East", *Joint*

Amerika'nın NATO temsilcisi R. Nicholas Burns'un, 19 Ocak 2003 tarihinde Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da yaptığı "Yeni NATO ve Büyük Ortadoğu" başlıklı konuşma, İslâm coğrafyasına karşı geliştirilen kapsamlı projelerin kapsamını, askerî karakterini, Amerika'nın NATO'yu ne tür bir tehdide karşı yönlendirdiğini ve bilhassa Ortadoğu bölgesine yönelik nasıl bir kuşatma harekâtı yürütüldüğünü ortaya koymuştur. NATO'nun artık Büyük Ortadoğu hedefine kilitleneceğini söyleyen Burns, şunları ifade etmiştir:

"Bu yeni görev en önemli görevdir. Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa'yı savunmak için bölgeye muazzam bir kıta ordusu yağmıştı. NATO Avrupa ve Kuzey Amerika'yı savunmaya devam edecek. Ancak bunu Batı Avrupa'da, Merkez Avrupa'da, Kuzey Amerika'da oturarak yapabileceğimize inanmıyoruz. Kavramsal dikkatimizi ve askerî gücümüzü Doğu'ya ve Güney'e yönlendirmeliyiz. NATO'nun geleceği Doğu ve Güney'dir. Bu da "Büyük Ortadoğu"dur.

*...Yeni ortaklarla, yeni üyelerle, yeni askerî yeteneklerle ve yeni stratejik görevlerle yeni bir NATO'muz var. Eski NATO'yu şan ve şerefle emekliğe ayırdık (en azından mecâzî olarak). Soğuk Savaş dönemindeki yaptıkları için teşekkür ederiz. Fakat şimdi, çok farklı bir zaman ve çok farklı tehditler için yeni bir NATO inşa ediyoruz."*⁵⁵

ABD, Büyük Ortadoğu veya Genişletilmiş Ortadoğu Projesi ile gerçekleştirmek istediklerini Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerinin neticesinde büyük ölçüde elde edecekmiş gibi görünmektedir.⁵⁶ Zira Büyük/Genişletilmiş Ortadoğu Projesinin öngördüğü iki temel hedef vardı. Birincisi, bölgeye demokrasiyi getirmek, ikincisi ise ABD'nin tehlike olarak gördüğü radikal İslâm'ı ılımlılaştırarak zararsız hâle getirmek.⁵⁷ Ayaklanan halk za-

Force Quarterly, No. 24, Spring 2000, pp. 24–25; John L. Esposito, "Political Islam and the West", *Joint Force Quarterly*, No. 24, Spring 2000, pp. 49–55)

⁵⁵ R. Nicholas Burns, "The New NATO and the Greater Middle East", *NATO and the Greater Middle East*, Prague, Czech Republic, 19 October 2003, <http://nato.usmission.gov/ambassador/2003/s031019a.htm>.

⁵⁶ Burada kastedilen husus, yaşanan olayların veya yaşanacağını düşündüğümüz gelişmelerin daha önce Büyük Ortadoğu Projesi diye anlatılanlarla örtüştüğüdür. Önemli olan, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesini uygulamaya başlayıp başlamadığı veya vazgeçip geçmediği değil, ABD politikalarının adı ister Büyük Ortadoğu Projesi olsun, ister başka bir adla değiştirilmiş olsun içeriğinin veya hedefinin ne olduğudur. Çok sayıda akademisyen, yazar, araştırmacı veya politikacı ABD'nin bu projeden vazgeçtiğini ifade etmektedir. Fakat ele alınması gereken hususun isimler değil hedefler olduğu düşüncesiyle biz Büyük Ortadoğu Projesi'ni esas alarak konuyu incelemekteyiz.

⁵⁷ Angel Rabasa et al., *Building Moderate Muslim Networks*, Arlington, Pittsburgh, RAND Corporation, Santa Monica, 2007.

ten demokrasi için ayaklanmıştı ve bu açıdan her halükarda (iyi ya da kötü veya arzu edilen ölçüde ya da eksik) mevcut diktatoryal yönetimden daha demokratik bir rejime geçileceği için birinci amaç gerçekleşecektir. Diğer taraftan, hem Tunus'ta hem de Mısır'da şimdiye kadar (en azından başlangıç dönemlerinde) mevcut sistemi yıkmayı ve yerine İslâmî bir sistem getirmeyi amaçlayan İslâmî (radikal İslâmcı) muhalif hareketler ve örgütler,⁵⁸ yeni dönemde partileşmek suretiyle mevcut sistem içerisinde yer alacaklarını daha şimdiden açıklamış bulunmaktalar.⁵⁹ Burada radikal olarak görülen ve ılımlılaştırılması gereğinden bahsedilen, İslâmî bir sistem kurma düşüncesiyle uluslararası siyasî ve ekonomik sisteme başkaldıran, onu yıkmaya çalışan ve bu düşünceyi savunanlar tarafından yalın (sıfatsız) İslâm olarak kabul edilen düşüncedir. Her ne sebeple olursa olsun bu düşüncenin, başkaldırdığı sisteme uyum sağlamaya çalışması ise, yapısal bir değişim/dönüşüm demektir ki, onu radikal gösteren veya diğer hareketlerden ayrılan yönünün ortadan kalkması anlamına geleceğinden, ılımlılaştırılabilir veya ılımlılaştırılabilecek olarak değerlendirilebilir. Zira sosyal, siyasî ve ekonomik yönden *öteki* olarak tanımlanmış bir yapıya dâhil olmak, *kendi-öteki* algılamasının⁶⁰ değişmiş/dönüşmüş olması demektir. En iyimser ifadeyle ılımlılaşmış veya ılımlılaşacak diye kendiliğinden değişim/dönüşüm geçirdiği söylenebilir ki, bu adlandırmalardan hangisinin doğru olduğu konusu müstakil başka bir incelemeyi gerektirecektir.

Mısır'daki muhalefetin en önemli temsilcilerinden olan ve İslâmî söylemiyle diğer devletlere de etki eden Müslüman Kardeşler örgütünün kurucusu Hasan el Benna, ulaşmak istedikleri İslâmî sistemin dışındaki bütün yapıları/düzenleri cahiliye olarak gören ve böylesine yapıların/düzenlerin bir parçası olmamak gerektiğini savunan kendi hareketlerinin ilkelerini şu şekilde sıralamıştı: Gayemiz Allah, önderimiz Hz. Muhammed, Anayasamız Kur'an, yolumuz cihad ve en yüce temennimiz Allah yolunda şehid olmak.⁶¹ Aynı örgütün önde gelen teorisyenlerinden biri olan Seyyid Kutub ise şunları söylüyordu:

⁵⁸ Angel Rabasa et al., *The Muslim World After 9/11*, Arlington, Pittsburgh, RAND Corporation, Santa Monica, 2004.

⁵⁹ Raşid Gannuşi, "Türkiye'deki Gibi Demokrasi İstiyor", *Yeni Şafak*, 26 Ocak 2011; Taha Akyol, "İslam Nereye?", *Milliyet*, 22 Şubat 2011.

⁶⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Muhammed Savaş Kafkasyalı, *Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*.

⁶¹ Hasan el-Benna, *Risaleler 1*, çev. Hasan Karakaya ve H. İbrahim Kutlay, Hikmet, İstanbul, 1991.

“Cahiliyye toplumu nedir: İslam toplumu dışında kalan bütün toplum biçimleri – adı sanı, niceliği ve niteliği ne olursa olsun– “Cahiliyye toplumu”dur. Tanımın sınırlarının iyice belirlenmesini isteyerek kavramı şöyle de ifade edebiliriz: Cahiliyye toplumu, inançta, ibadette, yasama ve yürütme ile ilgili düzenlemelerde varlık kazanması, yaşanılır kılınması gereken tek Allah’a kulluk etme temeline dayanmayan her toplumdur.

*Bu özlü tanıma göre günümüzdeki toplum türlerinin tümü cahiliyye toplumuna girer.”*⁶²

Gelinen noktada Müslüman Kardeşler’in, daha önce kesinlikle yıkılması gerektiğini savundukları mevcut sistem içerisinde siyasî bir parti kurmak suretiyle yer alacaklarını ifade etmiş olması, ancak bu şekildeki radikal İslâmî yapıları ılımlılaştırmak isteyen ABD’nin hedefine yaklaştığını gösterecektir.⁶³ Bu hareket uzun yıllardır seçime girilip girilmemesi, siyasi arenada parlamento içinde mücadele verilir verilmemesi konusunda kendi içinde tartışmalar yapmış hatta bu yüzden bazı bölünelere uğramıştır. Fakat nihayetinde umumi görüşün şimdi ve bu yönde belirmesi uluslararası sistemin işleyişine aykırı bir hareketin (hatta düşüncenin) sistemle uyumlu hale geldiğini ortaya koyacak niteliktedir.⁶⁴

4. Olaylarda İletişimin Gücü ve Güçsüzlüğü

Olayların başladığı ülke olan Tunus, esasında kadim zamanlarda şimdi olduğundan daha fazla öneme sahip olmuştur. Zira şimdinin Tunus’u eskinin Kartaca’sıdır. Kartaca ki, bir zamanlar iki kutuplu bir uluslararası sistemin iki kutbundan birisi olmuş⁶⁵ ve diğer kutbu olan Roma İmparatorluğu’yla mücadeleden mağlup çıkmış, hatta mağlup olarak bile çıkamamıştır. Çünkü Roma ile arasındaki Pön Savaşları’nın sonucunda yenilmiş ve bu savaşta bütünüyle yerle bir edilmiştir. Kartaca’dan geriye

⁶² Seyid Kutub, *Yoldaki İşaretler*, Özgün, İstanbul, 2001, s. 101.

⁶³ Oliver Roy’un *New Statesman*’da çıkan analizi bu konuyu ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir: “İhvan artık alternatif bir ekonomik ve sosyal sistem savunmuyor. İhvan moral değerlerde muhafazakâr, ekonomide liberal hale gelmiştir.” (Oliver Roy, “This is not an İslamic Revolution”, *New Statesman*, 15 February 2011. <http://www.newstatesman.com/religion/2011/02/egypt-arab-tunisia-islamic>.)

⁶⁴ Önemli olan daha önce benimsenmeyen laiklik gibi bir takım hususların benimsenip benimsenmemesi değil, dışında kalarak alternatif olunacağını/olunabileceğini göstermeye çalışan bir düşüncenin alternatifini olmaya çalıştığı bu düşünceye dâhil olmasıdır. Aksi halde sistemin içinde olup, muhafazakâr tutum sergileyen başka düşünceler ve hareketler varken, Tunus ve Mısır’daki İslâmî (radikal İslâmî) düşüncelerin farkı olmayacaktır ki, zaten biz de sürecin bu hareketleri farksızlaştıracağı ihtimalinden söz etmekteyiz.

⁶⁵ Joseph M. Jones, *The Fifteen Weeks: February 21- June 5, 1947*, Wiking, New York, 1955, p. 141; Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2006, s. 433.

hiçbir şey kalmamıştır. Öyle ki, Kartaca'nın tarihini bile Romalılar yazmıştır. Kendi tarihini yazamamak ve kendini anlatamamak Kartaca'nın kaderi idi. O zamandan günümüze kadar da kendi kaderini tayin edebilme iktidarından yoksun olmuştur. Halkının isyan etmesine sebep olan ve yıllarca devam eden halka ve halkın değerlerine aykırı baskıcı Tunus yönetimi, bütün dünyaya bir gelişme ve ilerleme modeli olarak yine başkaları tarafından sunulmuştu.⁶⁶ Bugün Tunus halkının eylemlerini Fransızların "Yasemin Devrimi" olarak adlandırmasını da, bu edilgenliğin devamı olarak görebilmek mümkündür.

Hem Tunus'un hem de Mısır'ın köklü geçmişleri olmasına rağmen, bugün yaşanan halk hareketlerine mekân olmasının kaynağı sömürgecilik döneminde yatar. Sömürgecilik, Batı'nın Avrupalı devletler tarafından temsil edildiği dönemde *ötekiye* karşı uygulanan politikaların en güzel yansımasıdır. Zira bu dönemde *ötekinin öteki* olarak var olmasına müsaade edilmemiş ve *ötekiliği* görmezden gelinerek *kendileştirilmeye* çalışılmıştır. Tamamen güce ve *zora* dayanan *ötekiye* yönelik bu politikalar hiçbir zaman başarılı olmamış ve bu toplumlar *kendileşmemiştir*, yani moderleşmemiş veya Batılılaşmamıştır.⁶⁷

Batı'nın temsilcisi hâline gelen ABD ise bir taraftan kendi yaşadığı tecrübeler neticesinde diğer taraftandan da tarz farkı sebebiyle *ötekiye* yönelik politikaları değiştirmiştir. Bu politikaların temelinde, *ötekinin öteki* olarak kabul edilip tanınması, fakat mümkün merteye *kendi* için zararsız hâle dönüştürülmesi düşüncesi bulunur. Diğer bir ifade ile *öteki* olarak görülen İslâm'ın bir din olarak tanınması ve *öteki* olarak varlığının kabul edilmesi fakat ılımlılaştırılması öngörülür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1956 yılında bağımsızlığı tanınmış eski sömürgelerden olan Tunus ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1922 yılında bağımsızlığı tanınan ve 1953'de Cumhuriyet hâline gelen Mısır, her ne kadar bağımsız olsa da yaşanan bu olaylara kadar destekledikleri diktatörler vasıtasıyla yine büyük devletlerin denetiminde kalmaya devam etmiştir. Hatta bağımsızlıkları bile kazanılmış olmaktan ziyade verilmiştir.⁶⁸ Bu diktatörleri ABD de desteklemiştir. Fakat halkın, hem yaşadığı

⁶⁶ Tunisia: *Understanding Successful Socioeconomic Development, A Joint World Bank-Islamic Development Bank Evaluation of Assistance*, The World Bank and Islamic Development Bank, Washington D.C., 2005.

⁶⁷ Muhammet Savaş Kafkasyalı, *Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*, s. 126.

⁶⁸ Ahmet Kavas, "Yeni Sömürgecilğin Afrika Toplumlarını Sosyoekonomik, Dini, Siyasî Alanlarda Birliğe Zorlaması", *İslâmîyât*, C. 8, No. 2, 2005, s. 25-38; *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, TASAM, İstanbul, 2006, s. 185.

baskıdan hem de *kendi* değerlerine karşı (halka göre *ötekinin* değerlerine göre inşa edilmiş) olduğunu düşündüğü mevcut devlet yapısından çok ciddi rahatsızlık duyduğunu bilmesi sebebiyle er ya da geç çökecek olan bu yapılanmayı, başka bir zamanda ve başka güçlerin kontrolünde değişmesi için şimdi ve kendi kontrolünde değiştirmek ve aynı zamanda *öteki* olarak gösterdiği radikal İslâmî hareketleri ılımlılaştırmak istemiş olması ihtimalinden söz edebiliriz. Bu değişimde kullanılacak en önemli vasıta ise halkın kin ve nefretidir. Baskıcı yönetimlerine karşı kin ve nefret duyan Tunus ve Mısır halkını destekleyen açıklamalar yapan ABD'nin aynı zamanda baskıcı yönetimlerin arkasında yer alarak halkın bu duygularının oluşmasında en büyük pay sahibi olduğu da unutulmamalıdır.

Tunus'ta ve Mısır'da gerçekleşen olayların tamamen halk tarafından düzenlendiği düşüncesi üzerinde durduğumuzda öncelikle şu husus belirleyecektir. Bu ülkelerin en büyük sıkıntısı Batı tarafından ve bilhassa ABD tarafından desteklenen baskıcı yönetimler idi. Dolayısıyla en büyük isteği de halkın bağımsız bir hareketle bu baskıcı yönetimleri devirip yerine kendi istediği bir yönetim kurması olacaktır. Bu noktada halkın isyanına sebep olan yabancı desteği kendisini de yönlendirmiş olsa veya kendisini de yönlendirenin ABD olduğunu halk anlasa isyanı bir kat daha artacaktır. Bu sebeple, ABD'nin halkı yönetime karşı harekete yönlendirmiş olsa bile bunu göstermemesi normal karşılanmalıdır. Vietnam'da, Afganistan'da, Somali'de ve bilhassa Irak'ta halkın kendisini bayraklarla ve alkışlarla karşılayacağını düşünen ve bu konuda ne kadar yanlış düşündüğünü anlayan ABD'nin,⁶⁹ Irak tecrübesinden sonra gerçekleştirmek istediği politikaları doğrudan kendi müdahalesi ile gerçekleştirmek istemeyeceği de düşünülebilir. Öte yandan, bu halk hareketinden haberdar olamaması durumunda, ABD'nin başarısızlıklarını dahi başarıymış gibi gösterebilen medya gücünün bu durumda ABD'nin habersizliğini değil kontrolünü kamuoyuna duyurması gerekirdi. Oysa bütün Batı medyası olayların halkın bağımsız hareketi olduğunu ve desteklediği yönetimlerin yıkılması karşısında ABD'nin çaresiz kaldığını yazmıştır. Kaldı ki, olaylar başladıktan sonra ABD'nin halkı desteklediğini açıklaması ise hemen onun yıllardır halkın isyan ettiği diktatörleri desteklediği gerçeğini unutturmuş ve yılların olumsuz imajını ortadan kaldırarak⁷⁰ bir çöşkuya sebep olmuştur.

⁶⁹ Bkz: William R. Polk, *Irak'ı Anlamak*, çev. Nurettin Elhüseyni, 2. Baskı, İstanbul, 2007, NTV.

⁷⁰ Halkın olumsuz düşüncesinin birden değişmesi elbette mümkün değildir, ancak tarihteki çok sayıda örnekte de görülebileceği gibi halkın dot ve düşman algısı çeşitli vasıtalarla ve bilhassa çok sıkıntılı zamanlarda verilen desteklerle değiştirilebilmiştir.

Gelişmelerin daha çok yeni olması kesin delillerin ortaya koyulabilmesini zorlaştırmaktadır. Bir takım bağlantıların delilleriyle gösterilebilmesi ancak istihbarî bilgiyle mümkündür ki, böylesine bir bir bilgiye sahip olursa da kullanılması mümkün olmayacaktır. Ancak bazı sebepler ve sonuçlar çıkarabilmek mümkündür. Halkın olayları başlatırken ve sürdürürken iletişim aracı olarak interneti⁷¹ (bilhassa facebook ve twitter gibi sosyal paylaşım sitelerini) kullanması,⁷² yine iletişim ve haberalma alanında en güçlü devlet olan ABD'nin habersiz kalmış olduğu ihtimalini zorlaştıracaktır.⁷³ Diğer taraftan halkın olayları başlatırken ki bu durum olayların başlamasına sebep olarak gösterilmektedir, kısa bir süre önce Wikileaks belgelerinde kendi yönetimlerinin yolsuzluklarının yayımlanmasından etkilendiği ileri sürülmüştür.⁷⁴ Oysa aynı Wikileaks belgeleri ABD'nin son birkaç yıldır düzenli olarak bu ülkelerdeki muhalefet gruplarına yardım yaptığını da yayımlamıştır. Bu durum ise, ABD'nin olayları, yurt dışındaki muhalif grupları kullanarak⁷⁵ yönlendirdiğini gösterebilecek bir diğer kanıttır. Ayrıca, Amerikan diplomasisinin sırlarını açığa vuran Wikileaks'in kim tarafından⁷⁶ kontrol edildiği henüz kesinleşmemiştir. Dolayısıyla bu ifşaatın kim tarafından ve ne amaçla yapıldığı henüz bilinmediği için olaylardaki etkisinin bağımsız olduğunu söyleyebilmek zor olacaktır.

⁷¹ Albrecht Hofheinz, "Arap Dünyasında İnternet: Siyasi Liberalleşme İçin Oyun Alanı", *Uluslararası İlişkiler*, C. 4, No. 16, 2007–2008.

⁷² 2009 yılında İran'da gerçekleşen olaylardan farklı olarak bu sefer organizasyonun çok daha başarılı olduğunu ifade eden uzmanlar, gösterilerin sosyal paylaşım sitelerini çok etkin bir şekilde kullandığını daha olayların ilk günlerinde belirtmişlerdir. Facebook'taki bir grubun sayfasında yer alan "25 Ocak'ta gösteri yapıyor muyuz?" sorusu kısa bir süre içinde 90 bin "evet" cevabı almıştır. Sonraki bir kaç gün içinde de Mısır son 30 yıldan bu yana en büyük iktidar karşıtı gösterilere sahne olmuştur. "Tüm gösteriler, ilk bakışta görünenden daha iyi organize edilmiş durumda. Örneğin tuvalet ihtiyacı için daha en başından belirli yerler ayrılmıştı, yıkanmak için de belli alanlar tahsis edildi. 24 saat boyunca düzinelerce gönüllü faaliyeteydi. Sokaklardaki çöp ve ıvır zıvırı toplayıp, torbaları önceden belirlenen yerlere yığıyorlar". (Richard Gutjahr, <http://www.sohbetsesi.net/genel/haberler/yeni-devrimleri-tetikleyen-facebook-mu.html>)

⁷³ Nedret Ersanel, "Sosyal Ağ Madenciliği: Facebook, Twitter, CIA ve MI6 Nasıl Yaptı?", 16 Mart 2011, http://www.iyibilgi.com/artikel.php?artikel_id=28055.

⁷⁴ Elizabeth Dickinson, "The First Wikileaks Revolution?", *Foreign Policy*, 13 January 2011.

⁷⁵ *U.S. Strategy in the Muslim World After 9/11*, RAND Corporation, Santa Monica, 2004, p. 3.

⁷⁶ Wikileaks'in sahibi olan Julian Assange, İngilizce yayın yapan Russia Today kanalına verdiği röportajda, Facebook'un insanlar hakkında detaylı bilgilerin derlendiği en büyük veritabanı olduğunu söyledi. Assange, RT'den Laura Emmett'a şunları anlattı: «Facebook, insanların isimleri, adresleri, ilişkileri, konumları birbirleriyle iletişimleri, akrabaları dahil tüm kişisel bilgilerin olduğu, dünyanın en büyük veritabanı. Hepsisi de ABD'de toplanıyor ve Amerikan istihbaratının erişiminde. Facebook, Google ve Yahoo!, hepsinin ABD istihbaratı için entegre arabirimleri var. Siz Facebook'a bir arkadaş eklediğinizde bu arabirim ABD haberalma teşkilatı için bedava iş yapıyor, kaydınız otomatik güncelleniyor». (<http://www.haber10.com/haber/240088/>). Facebook ve Google gibi internet portallarının ABD için çalıştığını söyleyen ve aynı zamanda Amerikan diplomasisinin sırlarını afiş eden Assange'ın "Wikileaks"ini tamamen bağımsız olarak görmek için de kesin bir delil mevcut değildir.

Olayların başlamasından hemen önce Mısır Genelkurmay Başkanı Korgeneral Sami Enan başkanlığındaki bir askeri heyetin ABD’de olması⁷⁷ ve halkın hareketine karşı hem Tunus’ta hem de Mısır’da silahlı kuvvetlerin kayıtsız kalması önemli bir başka göstergedir.⁷⁸ ABD’nin halkın yanında yer alması ve yönetimi desteklememesi, bu olayların neticesinde halkın da istediği gibi yöneticilerin görevi bırakmasını arzu ettiğini göstermektedir. Nitekim Başkan Obama’nın yaptığı açıklama bir değişimin ve yönetim değişiminin gerekliliğini ifade etmiştir:

*“Mısır’da olanları yakından izliyoruz. Mısır halkını korumamız gerekiyor. Bu değişimin barışçı olmasını istiyoruz. Mısır halkı için bu değişim sürecinin özgürlüğün sembolü olmasını istiyoruz. Daha iyi bir gelecek için demokrasi için... Mısır halkı bunu hak ediyor. Telefonda değişim konusunu ele aldık. Sayın Mübarek de bir değişimin gerekli olduğunu altını çizdi, bunun farkında olduğunu söyledi. Biz de iktidardaki insanlar olarak halkın isteklerini dile getiriyoruz. Mısır halkı da değişime ihtiyaç duyulduğunu tepkileriyle gösteriyor. Mısır’ı kimin yöneteceğine Mısır halkı karar verecek. Ben de bu değişimin barışçı olmasını ve bir an önce başlamasını öneririm.”*⁷⁹

En önemli hususlardan birisi de, uluslararası sistemdeki diğer güçlü devletlerin olaylar karşısındaki tavrıdır. Rusya, Çin, Hindistan gibi güçlü devletlerin ABD’nin gösterdiği zafiyetten faydalanarak bu ülkelerde yaşanan olayları istedikleri yöne sürüklediklerini gösteren ciddi bir bilgi görünmemektedir. Bu ülkeler olayları etkilemek ve yönlendirmek bir yana kendi kamuoylarından bile saklamak yoluna gitmiştir. Çin ve Rusya olaylar hakkında halklarını pek fazla bilgilendirmezken, tutumlarını net olarak ortaya koymaktan da uzak kalmışlardır. Bu durum birçoğu tarafından temkinli yaklaşım olarak yorumlansa da esasında aktif bir tutumun olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan zaman zaman bir güçlü devletin bazı uygulamalarına diğer güçlü devletlerin çeşitli sebeplerle (en önemlisi başka zaman kendi uygulamasına sessiz kalınması için) sessiz kaldığı bilinmektedir.

⁷⁷ “Gitmedi Sırdaşını Atadı”, <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?t=30.01.2011&i=300569> (30 Ocak 2011); “Mısır’da Olaylar Büyüyor”, http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/01/28/misirda_ordu_devreye_girdi. (28 Ocak 2011).

⁷⁸ 11 Şubat 2011 tarihinde bir açıklama yapan ABD Başkanı Barack Obama’nın, “vatansız ve sorumlu bir şekilde hareket eden ordunun şimdi de Mısır halkının gözünde güvenilir bir geçişi sağlaması gerektiğini” söylemesi (<http://bugun.com.tr/haber-detay/142439-obama-dan-kritik-misir-aciklamasi-haberi.aspx>), bir devlet başkanının başka bir devletin ordusu için “vatansız” sıfatını kullanması bakımından çok düşündürücü olmuştur.

⁷⁹ 2 Şubat 2011 tarihli açıklaması için bkz: <http://www.bugun.com.tr/haber-detay/140943-obama-dan-onemli-misir-aciklamasi-haberi.aspx>

Meselâ NATO'nun Kosova harekâtı karşısında sessiz kalmasına mukabil, ABD de Rusya'nın Çeçenistan'a karşı, Çin'in Doğu Türkistan'a, Tibet'e veya Tayvan'a karşı, Hindistan'ın ise Keşmir meselesinde Pakistan'a karşı uygulamalarına sessiz kalmıştır.

“Tek yönlü NATO girişiminin yan etkilerinden biri, aynı tarzda davranmaları için öteki güçlere yeşil ışık yakılması olmuştur. Rusya'nın Çeçenya'ya saldırısı Moskova'daki sıkışmış hükümetin dehşet verici bir eylemidir; TV şebekeleri Batı basınında yayımlanışları aşırı biçimde kısıtlanmıştır. Bu, Moskova'nın Kosova'daki savaşın sona ermesi için yaptığı yardımın ödüllendirilmesi olabilir mi? Yoksa Rus önderliği, kendi arka bahçesinde tıpkı NATO gibi davranabileceğini mi hissetmektedir? Güney Asya alt-kıtasında Hindistan'la Pakistan arasında Keşmir için çıkan çatışmalar, Hint gazetelerinin sözleriyle, Hintliler Pakistan mevzilerini 'NATO tarzı bombalamaya' başladıkları zaman sona erdi. Çin hükümeti de artık kendi iç ve dış sorunlarını (Tibet/Tayvan) çözme konusunda kesinlikle herhangi bir kısıtlama hissetmemektedir.”⁸⁰

Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylara diğer büyük devletlerin karışmamış/karışamamış olması veya yönlendirmemesi/yönlendirememesi durumunu da, başta Çin olmak üzere diğer büyük devletlerin birçoğunun böylesine büyük halk hareketlerine tedirginlikle yaklaşmalarını gerektirecek hassas yapılarının olduğunu bilmeleri ve ABD'nin de bu hassasiyeti zaman zaman hatırlatması ile bağlantılı olarak düşünebiliriz. Ayrıca ABD, Çin ve Rusya gibi güçlü devletlerin kendi uygulamalarına sessiz kalması için çeşitli araçları kullanabilmektedir. Uluslararası ekonomik ve politik sistemin en önemli yapısal unsurlarını belirlemiş olması⁸¹ ABD'ye bu açıdan kullanabileceği çeşitli araçlar sağlayabilmektedir. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üyeliğinin kabulü böylesine bir etki/araç olarak görülebilir.⁸²

⁸⁰ Tarık Ali, “Giriş: Savaşın Sonra”, Tarık Ali (Ed.), *Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi*, çev. Yavuz Alogan, Om Yay., İstanbul, 2001, s. 18.

⁸¹ Uluslararası ekonomik ve finansal sistemin yapısal unsurları üzerindeki ABD etkisi konusunda bkz: Leo Panitch, Martijn Konings (Eds.), *The American Empire and the Political Economy of Global Finance*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, New York, 2008.

⁸² Çin, 1989 yılında IMF'ye üye olmuş, 1986 yılında WTO'ya, o zamanki adıyla GATT'a üyelik için başvurmuştur. Bu çerçevedeki müzakereler, 15 yıl devam etmiş ve 2001'de Çin'in WTO'ya üyeliği onaylanmıştır. Söz konusu anlaşma Kasım 2001'de onaylanmış ve Aralık 2001'de, Çin resmen WTO'ya üye olmuştur. Çin, bu üyeliğin sağlayacağı imkânları ve faydaları düşünerek yeni bir dönemi başlatan 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'ni Afganistan operasyonuna ve yeni düzenlemelere sessiz kalabilmiştir. Mevlüdiye Şimşek, “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar”, *(Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 12,

5. Sonuç: Neden-Niçin Farkı

Tunus ve Mısır halk hareketlerinin nasıl başladığı veya başlatıldığı, nasıl gelişeceği ve nasıl neticeleneceği konusunda kesin birşeyler söyleyebilmek için gerekli bilgiler ve deliller sunmak, sürecin çok yeni olması sebebiyle mümkün değildir. Ancak mevcut devrim teorileri çerçevesinde olayların devrim olarak nitelendirilemeyeceği, uluslararası sistemin bütün olumsuz gelişmelere rağmen (sona erme sürecinde olduğu düşünülse de) hâlâ tek kutuplu olduğu ve bu tek kutuplu sistemin tek kutbunun ABD olduğu aksiyomları ile yapılacak analizin neticesinde kesin deliller olmaksızın bir takım sonuçlara ulaşmak mümkün olmuştur.

Devrim olmadıkları, tek kutuplu bir uluslararası sistemin varlığı ve bu tek kutbun ABD olduğu aksiyomları doğrultusunda yapılan bu inceleme neticesinde, Tunus'ta ve Mısır'da meydana gelen halk hareketlerinin, uluslararası sistemin belirleyicisi/yönlendiricisi durumundaki ABD'den bağımsız ve habersiz gelişmiş olmasının düşük bir ihtimal olduğu kanaatine varılmıştır. Fakat olayları başlatırken halkın kendi başına hareket ettiğini ve ABD'nin bir şekilde habersiz yakalandığı söylenebilse dahi, sonraki sürecin tamamen halkın kendi inisiyatifinde gelişeceğini söyleyebilmek zordur. Burada göz önünde tutulması gereken en önemli husus, yaşanan halk hareketlerinin büyük ölçüde yönetime karşı duyulan kin ve nefret duygusuna dayanmasıdır ki, bu kin ve nefretin zuhur etmesi dahi bu yönetimleri destekleyen ABD ve Batılı devletler sebebiyledir. Sebep olmak bile başlı başına ciddi bir yönlendirme ve kontrol etme biçimi olarak görülmelidir.

Birçok meselede olduğu gibi, bu konuda da yapılacak tahlillerin neticesini, *neden* (ne+den, nedenin sonrasında gizli bir *dolayı/ötürü* vardır) ve *niçin* (ne+için, yani bir *amacın* mevcudiyeti mecburîdir) arasındaki farkın tespiti belirleyebilecektir. Tunus ve Mısır olaylarının *neden* ortaya çıktığı, yani halkın böyle bir harekete kalkışması için gereken potansiyelin var olduğu konusu tartışma götürmez, lâkin *niçin* yapıldığı tamamen olaylardaki halkın etkenliği ya da edilgenliği konusuna bağlıdır.

Elbette bütün halk hareketlerinde olduğu gibi bu halk hareketlerinde de bir taraftan sosyal, ekonomik ve siyasi yapının, diğer taraftan da aydınların, medyanın ve halkın psikolojik durumunun (bilhassa diğer halklardan aldığı cesaretin) çok önemli rolü olmuştur. Lakin bu çalışmada incelenen,

yaşanan olayların uluslararası sistemin işleyişine uygunluğu ya da aykırılığıdır. Bu sebeple tespit edilmeye ve gösterilmeye çalışılan husus, bu halk hareketlerinin ortaya çıkmasının ve gelişmesinin zamanı ve işleyişi bakımından sistemden bağımsızlığı veya sisteme bağımlılığı/uyumu olmuştur.

Netice itibariyle, uluslararası sistemin en önemli rekabet alanlarından birisi olan, Büyük Ortadoğu diye adlandırılan ve tamamı Müslüman devletlerden müteşekkil bu bölgede meydana gelen halk hareketlerinin uzun yıllardır devam eden baskı, otorite ve halka rağmen yönetimler sebebiyle ortaya çıktığı açıktır. Ancak böylesine geniş çaplı isyanların, uluslararası sistemin günümüzde en büyük gücü olan ABD'nin yeni dönem için öngördüğü ve Büyük Ortadoğu Projesi olarak ilan ettiği yapılanmaya aykırı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Tunus'ta ve Mısır'da yaşanan ve bölgeye hızla yayılan bu halk hareketlerinin uluslararası sistemin işleyişine aykırı veya ona rağmen gelişmiş olduğunu söylemek kolay olmayacaktır. ABD, gücünü kaybetmek ve tek süper güç olarak kalabilmek için, en azından tek süper güç olma üstünlüğünü kaybettiği zaman yapamayacağı düşünüldüğü uygulamaları gerçekleştirmek için bu değişimi gerçekleştirmektedir.

KAYNAKÇA

- “Greater Middle East Initiative Working Paper”, *al-Hayat*, 13 February 2004.
- A Joint World Bank–Islamic Development Bank Evaluation of Assistance. *Tunisia: Understanding Successful Socioeconomic Development*, The World Bank and Islamic Development Bank, Washington D.C., 2005.
- Agnew, John. *Hegemony: The New Shape of Global Power*, Temple University Press, Philadelphia, 2005.
- Akyol, Taha. “İslam Nereye?”, *Milliyet*, 22 Şubat 2011.
- Ali, Tarık. “Giriş: Savaşın Sonra”, Tarık Ali (Ed.), *Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi*, çev. Yavuz Alogan, Om Yay., İstanbul, 2001.
- Amineh, Mehdi Parvizi. “Theoretical and Methodological Approaches to the Study of the Greater Middle East”, *Perspectives on Global Development and Technology*, Vol. 6, 2007, pp. 13–53.
- Amineh, Mehdi Parvizi (Ed.). *The Greater Middle East in Global Politics: Social Science Perspectives on the Changing Geography of the World Politics*, Brill, Leiden, 2007.
- Amineh, Mehdi Parvizi and Henk Houweling. “IR-Theory and Transformation in the Greater Middle East: the Role of the United States”, *Perspectives on Global Development and Technology*, Vol. 6, 2007, pp. 57–86.
- Arrighi, Giovanni. “Balkan Savaşı ve ABD Küresel Gücü”, Tarık Ali (Ed.). *Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi*, çev. Yavuz Alogan, Om Yay., İstanbul, 2001, s. 81-95.
- Aya, Roderick. “Theories of Revolution Reconsidered Contrasting Models of Collective Violence”, *Theory and Society*, Vol. 8, No. 1, 1979.
- Barber, Benjamin. *Fear's Empire*, W. W. Norton, New York, 2004.
- Benard, Cheryl. *Civil Democratic Islam, Partners, Resources, and Strategies*, Arlington, Pittsburgh: RAND Corporation, Santa Monica, 2003.
- Bilgin, Vedat. “Dünya Sisteminde Değişim”, *Siyaset ve Toplum*, Vol. 1, No. 2, 2005, s. 71–80.
- Binnendijk, Hans. “Focus on the Middle East”, *Joint Force Quarterly*, No. 9, 1995, pp. 5–6.

- Bostanoğlu, Burcu. *Türkiye ve ABD İlişkilerinin Politikası: Kuram ve Siyasa*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 1999.
- Bromley, Simon. “Connecting Central Eurasia to the Middle East in American Foreign Policy Towards Afghanistan and Pakistan: 1979-Present”, *Perspectives on Global Development and Technology*, No. 6, 2007, pp. 87–108.
- Buazzi, İbrahim. “Yasemin Değil, Onur Devrimi”, http://www.8sutun.com/Yasemin-degil-Onur-Devrimi_99614.html. 21 Ocak 2011.
- Bullard, S. R. *The Middle East, A Political and Economic Survey*, London, 1958.
- Burns, R. Nicholas. “The New NATO and the Greater Middle East”, *NATO and the Greater Middle East*, Prague, Czech Republic, <http://nato.usmission.gov/ambassador/2003/s031019a.htm>. 19 Ekim 2003.
- Bush, George W. *President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East*, United States Chamber of Commerce, Washington D.C., <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>. 6th November 2003.
- Calvert, Peter. *Revolution and International Politics*, 2nd Ed., Pinter Press, London, 1996.
- Chomsky, Noam. *Hegemony or Survival: America’s Quest for Global Dominance*, Penguin, Harmondsworth, 2004.
- Cohan, A. S. *Theories of Revolution: An Introduction*, Halsted Press, New York, 1975.
- Daalder, Ivo, Nicole Gnesotto and Philip Gordon (Eds.). *Crescent Of Crisis: U.S.-European Strategy for the Greater Middle East*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2006.
- Daojiong, Z. “China’s Energy Security and Its International Relations”, *The China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 3, No. 3, 2005, pp. 39–54.
- Dickinson, Elizabeth. “The First Wikileaks Revolution?”, *Foreign Policy*, 13 January 2011.
- Ehteshami, Anoushiravan. *Globalization and Geopolitics in the Middle East: Old Games, New Rules*, Routledge, London, New York, 2007.
- El-Benna, Hasan. *Risaleler I*, çev. Hasan Karakaya, H. İbrahim Kutlay, Hikmet Neşriyyat, İstanbul, 1991.

- Eisenman, J. *China and the Developing World. Beijing's Strategy for the Twenty-First Century*, M.E. Sharpe, New York – London, 2007.
- Elibüyük, M. “Ortadoğu’nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi”, *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, No. 1, 2003, s. 129–156.
- Ersanel, Nedret. “Sosyal, Dijital Kalkışma Şebekesini Yaratanlar”, http://www.iyibilgi.com/artikel.php?artikel_id=28003. 7 Mart 2011.
- Ersanel, Nedret. “Sosyal ağ madenciliği: Facebook, Twitter, CIA ve MI6 nasıl yaptı?”, http://www.iyibilgi.com/artikel.php?artikel_id=28055. 16 Mart 2011.
- Esposito, John L. “Political Islam and the West”, *Joint Force Quarterly*, No. 24, 2000, pp. 49–55.
- Finnemore, Martha. “Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn’t All It’s Cracked Up to Be”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 58–86.
- Frank, Andre Gunder. “Çıplak Hegemon”, *Siyaset ve Toplum*, C. 1, No. 2, 2005, s. 104–120.
- Freeman, Michael. “Review Article: Theories of Revolution”, *British Journal of Political Science*, Vol. 2, No. 3, 1972, pp. 339–359.
- Gannuşı, Raşid. “Türkiye’deki Gibi Demokrasi İstiyor”, *Yeni Şafak*, 26 Ocak 2011.
- Garthoff, Raymond L. *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Brookings Institution, Washington D.C., 1990.
- Goldstone, Jack A(Ed.). *Revolutions: Theoretical, Comparative and Historical Studies*, Harcourt Brace College Publishers, Orlando, 1994.
- Greene, Thomas H. *Comparative Revolutionary Movements*, 3rd Ed., Prentice Hall, New Jersey, 1990.
- Güngör, Celalettin. “Devrim Kuramları – I”, *Muhafazakâr Düşünce*, C. 1, No. 7, 2006, s. 237–267.
- Güngör, Celalettin. “Devrim Kuramları - II”, *Muhafazakâr Düşünce*, C. 2, No. 8, 2006, s. 169–198.
- Hagopian, Mark N. *The Phenomenon of Revolution*, Dodd, Mead, New York, 1974.

- Halliday, Fred. *Revolution and World Politics*, MacMillan Press, London, 1999.
- Hardt, Michael and Antonio Negri. *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2003.
- Herring, George C. *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2008, pp. 861–916.
- Hofheinz, Albrecht. “Arap Dünyasında İnternet: Siyasi Liberalleşme İçin Oyun Alanı”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 4, No. 6, 2007–2008.
- Ikenberry, G. John, Michael Mastanduno and William C. Wohlforth. “Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 1–28.
- Istanbul Paper. *Democracy and Human Development in the Broader Middle East: A Transatlantic Strategy for Partnership*, İstanbul, Turkey, 25–27 June 2004.
- Jervis, Robert. “The Remaking of a Unipolar World”, *The Washington Quarterly*, Vol. 29, No. 3, 2006, pp. 7–19.
- Jervis, Robert. “Unipolarity: A Structural Perspective”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 188–213.
- JFQ. “Forum: The Greater Middle East”, *Joint Force Quarterly*, No. 9, 1995, pp. 31–69.
- JFQ. “The Greater Middle East”, *Joint Force Quarterly*, No. 24, 2000, pp. 24–25.
- Johnson, Chalmers. *Revolutionary Change*, Little, Brown and Company, Boston, 1966.
- Johnson, Chalmers. *Revolution and the Social System*, The Hoover Institution, Stanford, 1964.
- Jones, Joseph M. *The Fifteen Weeks: February 21- June 5, 1947*, Wiking Press, New York, 1955.
- Kafkasyalı, Muhammet Savaş. “Devrim Teorileri ve Renkli Devrimler”, *ICANAS (International Conference of Asia and North African Studies)* 38, Ankara, 10-15 Eylül 2007.
- Kafkasyalı, Muhammet Savaş. *Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

- Kavas, Ahmet. “Yeni Sömürgeciliğin Afrika Toplumlarını Sosyoekonomik, Dinî, Siyasî Alanlarda Birliğe Zorlaması”, *İslâmiyât*, Vol. 8, No. 2, 2005, s. 25–38.
- Kavas, Ahmet. *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, TASAM Yay., İstanbul, 2006.
- Keddie, N. R. “Is There A Middle East?”, *International Journal Middle East Studies*, No. 4, 1973, pp. 255–277.
- Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House, New York, 1987.
- Khan, H. A. *China’s New Development Strategy: Environment and Energy Security*, GSIS, University of Denver, Denver CO, 2008.
- Kimmel, Michael S. *Revolution, A Sociological Interpretation*, Polity Press, Cambridge, 1990.
- Kissinger, Henry. *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2006.
- Kramnick, Isaac. “Reflections on Revolution: Definition and Explanaton in Recent Scholarship”, *History and Theory*, Vol. 11, No. 1, 1972, pp. 26–63.
- Kutub, Seyid. *Yoldaki İşaretler*, Özgün Yay., İstanbul, 2001.
- Lagon, Mark P. *The Reagan Doctrine: Sources of American Conduct in the Cold War’s Last Chapter*, Praeger Publishers, Westport, CT, 1994.
- Lenin, Vladimir I. “Letters on Tactics”, *Collected Works*, Vol. 20, International Publishers, New York, 1929.
- Lewis, William H. “The Growing Reach of Radical Islam”, *Joint Force Quarterly*, No. 9, 1995, pp. 46–50.
- Mann, Michael. *Incoherent Empire*, Verso, London, 2003.
- Marr, Phebe. “Gulf Security and Iraq’s Uncertain Future”, *Joint Force Quarterly*, No. 9, 1995, pp. 50–54.
- Moore, Rebecca R. *NATO’s New Mission: Projecting Stability in a Post-Cold War World*, Praeger, Westport, CT, 2007.
- Okur, Mehmet Akif. “İmparatorluk(un Merkezileştirilmesi) Girişimi: ABD’nin Küreselleşmeyle Savaşı”, *Siyaset ve Toplum*, C. 1, No. 2, 2005, s. 120–146.

- Olson, Mancur. *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*, Yale University Press, New Haven, 1982.
- Öz, Esat. “İmparatorluk ve Özgürlük: Amerikan Emperyal Siyaseti ve İdeolojisi Üzerine”, *Siyaset ve Toplum*, C. 1, No. 2, 2005, s. 7–26.
- Panitch, Leo and Martijn Konings(Eds.), *The American Empire and the Political Economy of Global Finance*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, New York, 2008.
- Pieterse, Jan Nedeverden. “Neoliberal İmparatorluk”, *Siyaset ve Toplum*, C. 1, No. 2, 2005, s. 80–104.
- Polk, William R. *Irak'ı Anlamak*, Çev. Nurettin Elhüseyni, 2. Baskı, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.
- Qureshi, Emran and Michael A. Sells (Eds.). *The New Crusades: Constructing the Muslim Enemy*, Columbia University Press, New York, Chichester, West Sussex, 2003.
- Rabasa, Angel. *Moderate and Radical Islam*, Santa Monica, Arlington, RAND Corporation, Pittsburgh, 2005.
- Rabasa, Angel M., Cheryl Bernard, Peter Chalk, C. Christine Fair, Theodore Karasik, Rollie Lal, Ian Lesser and David Thaler. *The Muslim World After 9/11*, RAND Corporation, Santa Monica, Arlington, Pittsburgh, 2004.
- Rabasa, Angel, Cheryl Benard, Lowell H. Schwartz and Peter Sickle. *Building Moderate Muslim Networks*, RAND Corporation, Santa Monica, Arlington, Pittsburgh, 2007.
- Radtke, Kurt W. “China and the Greater Middle East: Globalization No Longer Equals Westernization”, *Perspectives on Global Development and Technology*, No. 6, 2007, pp. 389–416.
- RAND. *U.S. Strategy in the Muslim World After 9/11*, RAND Corporation, Santa Monica, 2004.
- Rice, Condoleezza. “Transforming The Middle East”, *The Washington Post*, 7 August 2003.
- Rogers, Paul. “The ‘Greater Middle East Initiative’: Vision or Mirage?”, *Open Democracy*, http://www.opendemocracy.net/conflict/article_1731.jsp. 12 February 2004.

- Roy, Oliver. "This is not an İslamic Revolution", *New Statesman*, <http://www.newstatesman.com/religion/2011/02/egypt-arab-tunisia-islamic>. 15 Şubat 2011.
- Russell, Richard L. *Weapons Proliferation and War in the Greater Middle East Strategic Contest*, Routledge, London, New York, 2005.
- Salen, Barbara. *Revolutions and Revolutionaries: For Theories*, Elsevier, New York, 1976.
- Scheffer, David J. "Introduction: The Great Debate of the 1980s", *Right versus Might*, Council on Foreign Relations Press, New York, 1991, pp. 1–17.
- Scott, James M. *Deciding to Intervene: The Reagan Doctrine and American Foreign Policy*, Duke University Press, Durham, North Carolina, 1996.
- Skocpol, Theda. "Explaining Revolutions: In Quest of a Social-Structural Approach", Levis A. Coser and Otto N. Larsen (Eds.), *The Uses of Controversy in Sociology*, Free Press, New York, 1976, pp. 155–175.
- Skocpol, Theda. *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, çev. S. Erdem Türközü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.
- Smelser, Neil. *Theory of Collective Behavior*, The Free Press of Glencoe, New York, 1963.
- Snyder, Jed C. "Turkey's Role in the Greater Middle East", *Joint Force Quarterly*, No. 9, 1995, pp. 58–63.
- Stone, Lawrence. "Theories of Revolution", *World Politics*, Vol. 18, No. 2, 1966, pp. 159–176.
- Strange, Susan. "The Future of the American Empire", Richard Little and Michael Smith (Eds.), *Perspectives on World Politics*, 3rd Ed., Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2006, pp. 386–394.
- Şafak, Erdal. "Tunus'ta Bir Vaka-i Adiye", *Sabah*, 20 Ocak 2011.
- Şimşek, Mevlüdiye. "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyelığının Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", *Yönetim ve Ekonomik İstemi: Avrupa Dünya-Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantilizm 1600–1750*, II. Cilt, çev. Latif Boyacı, Bakış Yay., İstanbul, 2005.

-
- Wallerstein, Immanuel. *The Modern World System*, Vol. III, Academic Press, San Diego, 1989.
- Wohlforth, William C. “Unipolarity, Status Competition and Great Power War”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 28–58.
- Wright, Robin and Glenn Kessler. “Bush Aims for ‘Greater Mideast’ Plan”, *The Washington Post*, 9 February 2004.
- Yalvaç, Faruk. “Devlet”, Atila Eralp (Ed.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 15-51.
- Zagorin, Perez. “Theories of Revolution in Contemporary Historiography”, *Political Science Quarterly*, Vol. 88, No. 1, 1973, pp. 23–52.